

*Intergruppevennskap og
innvandringsholdninger: En retrospektiv studie*

Hanna Fylkesnes

**MAPSYK360, masterprogram i psykologi,
Studieretning: Sosial- og kognitiv psykologi**

ved

UNIVERSITETET I BERGEN

DET PSYKOLOGISKE FAKULTET

HØST 2021

Antall ord: 18 257

Veileder: Hege Høivik Bye, Institutt for samfunnspsykologi

Abstract

The formative years are considered important for the development of attitudes before attitudes crystallise as adolescents enter adulthood. By linking this idea to the contact hypothesis, the purpose of this study is to examine whether adults' immigration attitudes can be traced back to having friends with an immigrant background in the formative years. To explore this relation, a cross-sectional retrospective study has been conducted with survey data from the Norwegian Citizen Panel in 2019/2020 (N=867). A hierarchical multiple regression analysis was used to test the hypothesis. The results showed that participants who had friends with an immigration background in their formative years had more positive immigration attitudes as adults than those who had not. The effect of intergroup friendships in adolescence on adult immigration attitudes remained significant and positive also when intergroup contact in adolescence and intergroup friendships in adulthood were controlled for. Because the findings demonstrated a relationship, a further investigation of relationships in four different age cohorts (1950-1959, 1960-1969, 1970-1979, 1980-1989) was conducted. A significant relationship emerged only in the youngest cohort. The findings show an association over a time span of 17-26 years (1995-2004 to 2020). This indicates that intergroup friendship can be important for the development of attitudes and that the effect is traceable many years later. Similar relations are revealed in the other age cohorts, but the findings were not significant. Distinctiveness of the context in the formative years of the cohorts and methodological aspects are discussed as possible reasons for the non-significant relations.

Keywords: contact theory, retrospective design, intergroup friendship, immigration, attitudes

Sammendrag

De formative årene blir betraktet som en periode i livet der menneskers holdninger er svært åpne for påvirkning fra ytre faktorer, før holdningene i større grad krystalliserer seg.

Ved å koble dette til kontakthypotesen, har denne oppgaven hatt som formål å undersøke om innvandringsholdningene man har som voksen kan spores tilbake til intergruppevennskap i de formative år. For å teste hypotesene ble det utført en kryss-seksjonell retrospektiv studie, hvor dataene er innhentet ved bruk av spørreskjema sendt til Norsk medborgerpanel i 2019/2020 (N=867). Det ble utført en hierarkisk multippel regresjonsanalyse. Deltakerne som hadde venner med innvandrerbakgrunn i de formative årene hadde mer positive holdninger til innvandring enn deltakerne som ikke hadde det. Denne sammenhengen var statistisk signifikant og positiv også når intergruppekontakt i de formative årene og intergruppevennskap som voksen ble kontrollert for. På bakgrunn av dette funnet ble det utført en videre undersøkelse av tilsvarende sammenhenger for avgrensede alderskohorter (1950-1959, 1960-1969, 1970-1979, 1980-1989). I disse utforskende analysene ble det kun funnet en signifikant sammenheng i den yngste kohorten. Det tyder på at sammenhengen i denne kohorten stod for utslaget i utvalget som helhet. Disse funnene viser en sammenheng over et tidsspenn på 17-26 år, altså fra 1995-2004 til 2020. Dette gir indikasjoner på at intergruppevennskap kan ha betydning for utviklingen av holdninger og at effekten fremdeles er sporbar flere år senere. Tilsvarende sammenhenger ble avdekket i de andre alderskohortene, men ingen funn var signifikante. Særpreget ved kohortene og metodologiske aspekter blir diskutert som mulig årsak til ikke-signifikante sammenhenger.

Nøkkelord: kontaktteori, retrospektivt design, intergruppevennskap, innvandring, holdninger

Forord

Arbeidet med masteroppgaven har vært en svært lærerik prosess hvor jeg har fått fordypet meg i en meget spennende og samfunnsaktuell tematikk. Det er flere som har hatt betydning for gjennomføringen av studien.

Først og fremst vil jeg takke Hege Høivik Bye, som har vært en fantastisk veileder. Jeg setter stor pris på at jeg fikk mulighet til å realisere din idé til et forskningsprosjekt. Jeg er svært takknemlig for alle gode innspill, tilbakemeldinger og innsiktsfulle refleksjoner. Du har vært en entusiastisk pådriver for masterprosjektet og har motivert meg gjennom hele prosessen.

Jeg vil rette en stor takk til Digital samfunnsvitenskapelig kjernefasilitet (DIGSSCORE) for at jeg fikk tildelt masterstipend, samt muligheten jeg har fått til å benytte meg av Norsk Medborgerpanel til datainnsamlingen og å samarbeide med et forskningsmiljø.

Tusen takk til mamma og pappa for all støtte og oppmuntring underveis i arbeidet, og for at dere har tatt dere tid til grundig korrekturlesning og til å gi konstruktive tilbakemeldinger i innspurten av arbeidet.

Takk til nære og kjære. Jeg vil rette en spesiell takk til Kjersti, Oline og Kristin som har satt farge på dagene her i Bergen.

Bergen, 17. november 2021

Hanna Fylkesnes

Innholdsfortegnelse

Abstract.....	3
Sammendrag.....	4
Forord.....	5
Innholdsfortegnelse.....	6
Holdninger til innvandring.....	12
Holdningsstabilitet og erfaringer i de formative årene.....	14
Intergruppekontakt og holdninger.....	15
Langtidseffekt.....	17
Kausalitet og kryss-sekjonelle studier.....	20
Generaliserbarhet.....	22
Oppsummering av hva jeg skal undersøke med utgangspunkt i teoridelen.....	23
Langtidseffekt av vennskap i de formative år på holdninger i voksen alder.....	24
Hvor langt tilbake i tid kan vi finne sammenhenger mellom venns- kapsrelasjoner og holdninger?.....	24
Kontrollvariabler.....	25
Kjønn.....	25
Utdanning.....	25
Inntekt.....	26
Metode.....	26
Forskningsdesign.....	26
Prosedyre for datainnsamling.....	26
Norsk medborgerpanel.....	26
Utvalget.....	28

Variabler.....	30
Bakgrunnsvariabler.....	30
Prediktorvariablene.....	30
Kontakt med personer med innvandrerbakgrunn i de formative årene.....	30
Vennskap med personer med innvandrerbakgrunn i de formative årene.....	30
Vennskap med personer med innvandrerbakgrunn i voksen alder.....	30
Inspeksjon av data og preliminare analyser knyttet til relasjonsvariablene.....	31
Kriterievariabelen.....	35
Holdning til innvandring.....	35
Alderseffekt, periodeeffekt og kohorteffekt.....	36
Statistiske analyser.....	37
Resultater.....	38
Deskriptiv statistikk.....	38
Sammenhenger mellom vennskap og innvandringsholdninger.....	41
Hypotese 1.....	41
Hypotese 2.....	41
Forskningsspørsmålet.....	44
Diskusjon.....	49
Sammenheng i alderskohorten født mellom 1980-1989.....	50
Utviklingen av innvandringsholdninger i de formative årene.....	50
Langtidseffekt av kontakthypotesen.....	51
Betydningen av kvaliteten på kontakt.....	52
Hvordan forklare de ikke-signifikante funnene i de andre alderskohortene?.....	53
Hindringer for opprettholdelse av vennskapseffekt.....	54

Normer og holdninger blant familie og venner.....	56
Tendenser i de andre kohortene.....	57
Metoderefleksjoner.....	58
Utvalget.....	58
Holdningsmålet.....	58
Kausalitet.....	59
Problemer med å huske tilbake.....	60
Implikasjoner og videre forskning.....	60
Konklusjon.....	63
Referanseliste.....	65
Appendiks A – Utvalgets demografiske karakter, født i 1939 eller tidligere.....	74
Appendiks B – Utvalgets demografiske karakter, født i 1940-1949.....	75
Appendiks C – Utvalgets demografiske karakter, født i 1950-1959.....	76
Appendiks D – Utvalgets demografiske karakter, født i 1960-1969.....	77
Appendiks E – Utvalgets demografiske karakter, født i 1970-1979.....	78
Appendiks F – Utvalgets demografiske karakter, født i 1980-1989.....	79
Appendiks G – Utvalgets demografiske karakter, født i 1990 eller senere.....	80
Appendiks H – Fordelingen på vennskap- og kontaktvariablene i alle alderskohortene....	81
Appendiks I – Deskriptiv statistikk for hver alderskohort.....	83

Liste over tabeller

Tabell 1 – Utvalgets demografiske karakter.....29

Tabell 2 – Utvalgets fordeling på vennskaps- og kontaktvariablene.....32

Tabell 3 - Utvalgets fordeling på den dikotome varianten av vennskaps- og kontaktvariablene i hver alderskohort.....33

Tabell 4 – Gjennomsnitt, standardavvik og korrelasjoner for kontaktvariabel, vennskapsvariablene, holdningsvariabel og bakgrunnsvariabler.....40

Tabell 5 – Resultatene fra den hierarkiske multiple regresjonsanalysen.....43

Tabell 6 – Resultatene fra den hierarkiske multiple regresjonsanalysen utført i alderskohorten 1950-1959.....45

Tabell 7 – Resultatene fra den hierarkiske multiple regresjonsanalysen utført i alderskohorten 1960-1969.....46

Tabell 8 – Resultatene fra den hierarkiske multiple regresjonsanalysen utført i alderskohorten 1970-1979.....47

Tabell 9 – Resultatene fra den hierarkiske multiple regresjonsanalysen utført i alderskohorten 1980-1989.....48

Liste over figurer

Figur 1 – Gjennomsnittsskåre på holdningsvariabelen i de forskjellige alderskohortene..37

Figur 2 – Graf som viser regresjonslinjen til de forskjellige alderskohortene.....49

I 1970 var antall innvandrere og personer med innvandrerforeldre i Norge mindre enn 60 000, noe som tilsvarte 1,5 % av befolkningen (Statistisk sentralbyrå [SSB], 2020a). Det viser et ganske annet samfunnsbilde enn det som gjelder nå. I dag har antall personer med innvandrerbakgrunn steget til 979 254, som tilsvarer en andel på 18,2 % av befolkningen (SSB, 2020a). I tråd med den økende innvandringen til Norge de siste tiårene har debatten rundt innvandring blitt et stadig mer aktuelt tema. Med 18,2 % innbyggere med innvandrerbakgrunn (personer som selv har innvandret eller er norskfødte med foreldre som har innvandret; SSB, 2020a) kan Norge betegnes som et flerkulturelt samfunn. Mest sannsynlig vil antallet personer med innvandrerbakgrunn fortsette å stige i årene som kommer (SSB, 2020b).

Det varierer i hvilken grad nordmenn mener at innvandring er til fordel eller ulempe for landet. Statistisk Sentralbyrå (2020c) har utført en meningsmåling om hvilke holdninger befolkningen har til innvandrere og innvandring. Responsen viser at de fleste gir svar som formidler positive holdninger. Det er likevel 8 % som ytrer at de er nokså uenig eller helt uenig i at innvandrere flest gjøre en nyttig innsats i norsk arbeidsliv og 11 % som er nokså uenig eller helt uenig i at innvandrere flest beriker det kulturelle livet i Norge. Det er 20 % som er nokså enig eller helt enig i at innvandrere flest er en kilde til utrygghet i samfunnet. I tillegg er det 23 % som mener at adgangen for flyktninger og asylsøkere til å få opphold i Norge burde bli vanskeligere, mens 17 % mener derimot at den bør bli lettere. Når det er sagt, er det likevel slik at de fleste (56 %) mener at adgangen burde fortsette å være som på undersøkelsestidspunktet (2019). Undersøkelsen gir et tydelig bilde på at holdningslandskapet i den norske befolkningen er variert.

På en side viser studier en utviklingstrend som går i retning av mer positive holdninger til innvandring i den norske befolkningen (Hellevik & Hellevik, 2017). Samtidig er det sett tendenser til økende oppslutning og vekst i miljøer med innvandrerfiendtlige holdninger og høyreekstrem ideologi i Europa (Koehler, 2016; Semyonov et al, 2006; Thorleifsson, 2016) og økt hatkriminalitet rettet mot innvandrere (Bunar, 2007). Motstanden mot innvandring har blitt enda mer fremtredende etter flyktningkrise i 2015 (Thorleifsson, 2016). Effekten av jihadistiske terrorangrep som man har vært vitne til etter tusenårsskiftet kan føre til en større polarisering rundt innvandringstemaet og til at flere stiller seg kritisk til muslimer (Nesser, 2017). Innvandrerbefolkningen er sammensatt, og det er ikke kun flyktninger og asylsøkere negative holdninger er rettet mot. Det rapporteres også om at nordmenn er misfornøyde med at arbeidsinnvandrere får tilgang til de samme velferdsrettighetene som nordmenn (Cappelen et

al., 2016). 47,6 % av respondentene i studien til Cappelen og kolleger (2016) svarte at de ble opprørt av velferdsrettighetene til arbeidsinnvandrerne i Norge.

I denne oppgaven er fokuset på utviklingen av holdninger til innvandring, og om intergruppekontakt kan være med å forme disse. Når det gjelder utviklingen av holdninger, er det mye som tyder på at holdninger utvikler seg systematisk knyttet til alder og utvikling i barneårene, men at det ikke er noe spesifikk utviklingstrend i ungdomsårene (Raabe & Beelmann, 2011). Effekten av alder avtar gjennom barneårene, mens den sosiale påvirkningen blir viktigere etter man er fylt 10 år (Raabe & Beelmann, 2011). I tillegg, er man mer mottakelig for holdningsendringer i ungdommen/tidlig voksen alder (Krosnick & Alwin, 1989), og når holdninger er formet, vil de bli mer krystalliserte og stabile gjennom livsløpet (Henry & David, 2009). Dette tyder på at ungdomsåra er en kritisk periode for utvikling av holdninger, og hvordan holdningene formes da kan tenkes å være viktig for holdningene man har senere i livet.

I denne studien er det to aspekt ved sosialiseringprosessen, nemlig intergruppekontakt og intergruppevennskap, som skal studeres i sammenheng med innvandringsholdninger. Allports (1954) kontakthypotese postulerer at kontakt med personer som tilhører en annen gruppe enn en selv, kan være med på å gjøre en mer positiv til utgruppen. Siden ungdomsårene er en periode hvor holdningene er formbare (Krosnick & Alwin, 1989), er det spesielt interessant å se om relasjoner med personer med innvandrerbakgrunn i denne perioden har en sammenheng med holdningene man har til innvandring senere i livet. Jeg vil derfor i min studie undersøke om det er noen sammenhenger mellom relasjoner med personer med innvandrerbakgrunn i de formative år og holdninger til innvandring som voksen. Problemstillingen for oppgaven er som følger: *Hvilken sammenheng har relasjoner med personer med innvandrerbakgrunn i de formative årene med nordmenns holdninger til innvandring i voksen alder, og hvor langt tilbake i tid kan man spore en sammenheng?*

Jeg vil her presentere teori og forskningslitteratur som er relevant for denne studien. Jeg legger først fram en definisjon av holdninger og hvilken form for holdninger som inngår i min studie. Deretter presenterer jeg teori og empiri knyttet til betydningen av de formative årene for holdningsutviklingen og hvordan kontakt med utgruppemedlemmer kan påvirke holdningene i lys av kontaktteori. Metodologiske aspekt som har relevans for studien vil også bli diskutert.

Holdninger til innvandring

I denne studien er det holdninger som er under utforskning, med vekt på elementer som kan ha betydning for holdningsdannelse. For å presisere hva som her menes med holdninger tar jeg utgangspunkt i den definisjonen av holdninger som Eagly og Chaiken (1993) presenterer i deres bok «*The psychology of Attitudes*»; «Attitude is a psychological tendency that is expressed by evaluating a particular entity with some degree of favor or disfavor» (s. 1). Med sin kompleksitet, er holdninger et omfattende begrep som kan være utfordrende å definere på en kortfattet og presis måte. For å fange/bevare meningsinnholdet blir holdning altså her definert som en vurdering av noe eller noen, som kan tildeles en ladning fra positiv til negativ. Det som blir vurdert blir gjerne omtalt som et holdningsobjekt, hvilket kan være alt fra abstrakte idéer til konkrete ting (Eagly & Chaiken, 1993).

I forskningslitteraturen som presenteres i denne oppgaven, og som er knyttet til kontaktteori, har fokuset i stor grad vært rettet mot fordommer, noe jeg forstår som en snevrere form for negative holdninger. Fordommer kan defineres som en respektløs holdning eller negativ evaluering rettet mot en gruppe som helhet eller rettet mot individer på bakgrunn av deres gruppetilhørighet (Jackson, 2020). Holdningsobjektet i min studie er derimot fenomenet *innvandring*. Det som inngår i holdninger til innvandring her er meninger om hvorvidt innvandring er fordelaktig for landet, om oppholdstillatelse for flyktninger burde bli lettere eller vanskeligere å oppnå, og hvilke forutsetninger det norske samfunnet har for integrering av flyktninger. Dette er policy-relevante holdninger som skiller seg fra holdninger/fordommer mot innvandrere, siden spørsmålene ikke er direkte rettet mot innvandrere som gruppe eller individ. På bakgrunn av hva man svarer på disse spørsmålene kan man få et inntrykk av hvorvidt en person stiller seg positivt eller negativt til innvandring. Siden fordommer ifølge Jackson (2020) består av respektløse holdninger og negative evalueringer rettet mot mennesker på bakgrunn av gruppetilhørighet, og fordi det blir trukket linjer mellom dette og negative konsekvenser i form av diskriminering og hatkriminalitet, ligger det implisitt i forståelsen av fordommer at dette er noe uønsket og normbrytende.

Grunnen til at jeg velger å trekke fram fordomsaspektet, altså holdninger rettet mot selve utgruppen, er fordi fordommer er en essensiell del av forskningstradisjonen og etableringen av kontaktteori (se blant annet Allport, 1954; Williams, 1947). Utgangspunktet for kontaktteorien

var fordommer rettet mot grupper på bakgrunn av deres rasetilhørighet¹ i USA. Fordomsforskningen preger derfor litteraturen rundt dette temaet ved at kontaktteorien knyttes til de psykologiske prosessene som styrer gruppeinndeling, dannelse av fordommer og videre hvilke faktorer som kan redusere fordommer, som for eksempel kontakt med utgruppede medlemmer. Et mål har vært å finne praktiske implikasjoner for å oppnå mindre fordomsfulle samfunn (Jackson, 2020; Paluck et al., 2018). Ulike motiver kan styre de forskjellige holdningene, og holdninger til innvandring kan ikke uten videre sees som identisk med det å like eller mislike innvandrere. Jeg ser derfor behovet for å presisere dette skillet mellom holdninger rettet mot innvandrere som gruppe og innvandring som et fenomen.

Samtidig er det mye forskning som viser at holdninger til innvandrere er nært koblet til holdninger til innvandring (Courtemanche, 2010; Hainmueller & Hopkins, 2014; Houvouras, 2001; Nassar, 2020). Courtemanche (2010) fant i sin studie en sammenheng mellom det å oppleve negativ affekt mot ulovlige innvandrere og det å ville ha mer restriktiv innvandringspolitikk. For deltakerne som hadde kalde følelser rettet mot ulovlige innvandrere var sannsynligheten for å støtte en mer restriktiv innvandringspolitikk 80 %, mens for de som opplevde varme følelser var sannsynligheten 16 %. Disse funnene kan gi en indikasjon på at fordommer mot innvandrere spiller en rolle i holdninger til innvandring. Lignende funn kommer også frem i Houvouras (2001) sin studie, der det ble funnet en svak positiv sammenheng mellom negative holdninger til innvandring (ønske om at innvandringen til landet reduseres) og fordommer mot både Latinamerikanere ($r = .12$) og illegale innvandrere ($r = .16$) i USA. Nassar (2020) fant en sterkere sammenheng da hun undersøkte hvilken påvirkning fordommer har på hvite amerikaneres holdninger til innvandring. Deltakerne som hadde fordommer mot innvandrere, var i større grad mot at antall innvandrere som får lov til å bosette seg i USA burde økes ($r = -.54$) enn de som ikke hadde fordommer. Dette kan tyde på at selv om holdninger til innvandring og holdninger til innvandrere er teoretisk distinkte konsept, er de likevel tett sammenknyttet i kraft av å korrelere statistisk i forskningsstudier.

¹ Rase: I denne oppgaven bruker jeg begrepet rase i tråd med hvordan det er blitt brukt særlig i amerikansk litteratur innenfor forskningsområdet. I USA blir begrepet blant annet brukt som en sosial og kulturell konstruksjon for inndeling av befolkning utfra spesifikke karakteristikk (Cashmore, 2003). Dermed velger jeg å bruke begrepet rase når jeg skriver om forskning der det er brukt, selv om dette ikke er et vanlig begrep å benytte i norsk sammenheng. På lik linje velger jeg å oversette "Black and White Americans" med svarte og hvite amerikanere selv om dette ikke nødvendigvis brukes på samme måte i Norge. Dette gjør jeg for å bevare betydningen begrepene har i originale tekster hvor gruppeinndelingen er gjort på en slik måte.

Holdningsstabilitet og erfaringer i de formative årene

Når jeg i denne studien skal undersøke utviklingen av holdninger til innvandring ved å se på sammenhenger mellom kontakt med personer med innvandrerbakgrunn i de formative årene og holdninger til innvandring i voksen alder, er holdningers stabilitet et relevant og grunnleggende aspekt. I litteraturen om politisk sosialisering er det satt søkelys på hvordan inntrykkene og erfaringene man får i ung alder er med på å forme holdningene våre og holdningenes vedvarende natur (Krosnick & Alwin, 1989; Kustov et al., 2019). Det blir understreket at det er når man er ung man utvikler kjerneverdier og holdninger rundt politiske temaer, og prosessene der man internaliserer holdningene ut fra påvirkning fra forskjellige sosialiseringssagenter i de formative årene trekkes frem (Kustov et al., 2019). Jeg vil i det følgende trekke frem to hypoteser som viser til holdningers stabilitet. Det er *de-formative-år-hypotesen* («the impressionable years hypothesis») og *den-økende-standhaftighetshypotesen* («increased persistence hypothesis»).

De formative-år-hypotesen påstår at det er en periode i ung alder der holdningene er mottakelig for påvirkning, altså *de formative årene* (Krosnick & Alwin, 1989). Den økende standhaftighetshypotesen postulerer at holdningene som utvikles i de formative årene vil øke i stabilitet med alderen og blir svært robuste, standhaftige og vanskelig å endre gjennom livsløpet (Kustov et al., 2019). Empiriske studier på holdningsstabilitet støtter disse hypotesene ved at man ser en større fleksibilitet i holdninger i ung alder, og at det deretter følger en økning i stabilitet som vedvarer i styrke (Alwin & Krosnick, 1991). Tanken er at erfaringene man gjør seg i de formative årene, perioden der holdningene er fleksible, har betydning for hvordan holdningene utvikler seg før de senere krystalliserer seg.

Kustov og kolleger (2019) gjennomførte en stor studie for å undersøke stabiliteten til innvandringsholdninger gjennom livsløpet. De benyttet 9 paneldatasett fra forskjellige land og brukte flere metodologiske tilnærminger for å ta høyde for mulige målingsfeil. Det de fant var at yngre personer hadde større fleksibilitet i (større tilbøyelighet til å endre) sine holdninger til innvandring enn hva eldre respondenter hadde. Funnene tyder på at stabiliteten i innvandringsholdningene økte i etterkant av de formative årene. Som voksen så holdningene ut til å holde seg betydelig stabile over tid, selv om det skjer store politiske og samfunnsmessige endringer slik som økt innvandring, økt arbeidsledighet og store økonomiske svingninger. Denne stabiliteten er blant annet sett i forbindelse med flykningskrisen i 2015, da store flyktningstrømmer kom til Europa, der innvandringsholdninger ikke så ut til å være påvirket av dette ytre sjokket (Stockemer et al., 2020). Resultatene fra Kustov og kolleger (2019) sin studie

støtter den bredere litteraturen om politisk sosialisering som understreker betydningen av tidlige livserfaringer når det gjelder utviklingen av holdninger, og gir støtte for teorier som fokuserer på sosialiseringprosessen og stabile predisposisjoner heller enn kontekstuelle faktorer som påvirker holdningene. Funnene samsvarer med den-økende-standhaftighetshypotesen og de formative-år-hypotesen.

Kustov og kolleger (2019) trekker frem at hvis holdningene til innvandring begynner å krystalliseres når individene er unge, vil forskere dra fordel av å spesifisere betingelsene i denne perioden som påvirker holdningsutviklingen. De argumenter for at man burde fokusere på rollen sosialiseringprosessen har når det kommer til etablering av innvandringsholdninger.

Jeg ønsker å undersøke hvordan elementer i sosialiseringprosessen i de formative årene kan settes i sammenheng med utviklingen av holdninger til innvandring. Det som menes med de formative årene er den perioden der yngre personer har et vindu hvor de er mer mottakelig for ytre påvirkning og hvor erfaringene deres er med å forme egne holdninger. Det kan være vesentlig å se på sosialiseringsagenter i denne fasen og deres sammenheng med holdninger. Det er flere sosialiseringsagenter som potensielt kan ha innflytelse på utviklingen av innvandringsholdninger, blant annet kan foreldre, venner, klassemiljø og normer spille en rolle (se blant annet Hjerm et al., 2018; Miklikowska, 2017; Mitchell, 2019). I min oppgave vil jeg se på betydningen av å ha relasjoner med personer med innvandringsbakgrunn i de formative årene. Det er ikke noe universell enighet om når de formative årene er. Noen mener denne prosessen er gjennomført innen fylte 18 år mens andre mener den fortsetter frem til individet fyller 25 år (Krosnick & Alwin, 1989). Denne oppgaven tar utgangspunkt i deltakernes kontakt og vennskap med personer med innvandrerbakgrunn da deltakerne var i 15-årsalderen.

Intergruppekontakt og holdninger

Det at intergrupperelasjoner kan være med å forme holdninger er noe som det er skrevet mye om i holdningslitteraturen (se Hodson & Hewstone, 2012; Pettigrew & Tropp, 2011). Fra et sosialpsykologisk perspektiv er det interessant å se på hvilke ytre faktorer som knyttes til gruppemarkører som kan ha en innvirkning på formingen av holdninger. En teori som er blitt svært kjent i den forbindelse er kontaktteorien som Robin Williams (1947) hadde en innledende introduksjon av i sin monografi «*The Reduction of Intergroup Tensions*», der han skrev om intergrupperelasjoner og hvordan kontakt mellom grupper kan redusere fordommer. Den mest innflytelsesrike påstanden innenfor denne teorien presenterer Allport (1954) i sin bok «*The*

Nature of Prejudice», der han legger fram sin hypotese om at intergruppekontakt kan redusere fordommer når visse betingelser for optimal kontakt er til stede. Det han legger frem som kritiske betingelser er lik gruppestatus i situasjonen, intergruppesamarbeid, felles mål og støtte fra autoriteter (som gjengitt i Pettigrew & Tropp, 2011).

Kontakthypotesen har blitt forsket på empirisk, og resultatene fra meta-analyser utført av Pettigrew og Tropp (2006) og Paluck og kolleger (2018) indikerer at intergruppekontakt i de fleste tilfeller reduserer utgruppedordommer. Det er også forsket på *hvordan* intergruppekontakt påvirker holdninger, altså hvilke underliggende prosesser som er involverte. Økt kunnskap om den andre gruppen, redusert intergruppeangst, selvutlevering («Self-disclosure», som vi si det å frivillig dele personlig informasjon om seg selv til en annen; Miller, 2002) og økt empati er blitt nevnt som mulige mediatorer for forholdet mellom kontakt og holdninger (Pettigrew & Tropp, 2011; Turner et al., 2007). Pettigrew (1998) mener at Allports optimale kontaktbetingelser antageligvis er relatert til de underliggende medieringsprosessene, og derfor fungerer disse faktorene som tilretteleggende betingelser (Pettigrew, 1998). Videre foreslår Pettigrew (1997; 1998) at potensialet for intergruppevennskap kan være et godt utgangspunkt for reduksjon av negative holdninger. Intergruppevennskap involverer kontakt over tid og på tvers av situasjoner, og det ligger i vennskapets natur at man lærer den andre å kjenne (kunnskap), deler personlig informasjon, opplever empati, og ikke er redd den andre.

Intergruppevennskap har lenge blitt utpekt som en mer ideell form for kontakt i forbindelse med fordomsreduksjon (Marinucci et al., 2021; Paolini et al., 2021). Flere studier underbygger at intergruppevennskap har en større effekt på holdninger enn hva kontakt uten en slik nærhet i relasjonen har (slik som Davies et al., 2011; Pettigrew, 1997; McLaughlin-Volpe et al., 2000 som gjengitt i Pettigrew & Tropp, 2011; Voci & Hewstone, 2003). For eksempel utførte Pettigrew (1997) en kryss-seksjonell spørreundersøkelse i flere europeiske land hvor respondentene svarte om de hadde utgruppevenner og gjennomførte en måling på holdninger til utgruppen. Resultatene viste at det å ha vennskap med personer i utgrupper var relatert til lavere skår på fordommer mot utgruppen. Samtidig viste resultatene en svakere korrelasjon hos de som hadde utgruppemedlemmer som naboer og kollegaer (mindre nære relasjoner). I sine meta-analyser undersøkte Pettigrew og Tropp (2006; 2011) effekten av intergruppevennskap sammenlignet med effekten av kontakt uten noe vennskapsmål. Intergruppevennskap viste seg å ha en signifikant sterkere negativ korrelasjon med fordommer ($r = -.246$) enn andre former for kontakt ($r = -.212$). Så alt i alt, tyder dette på at nære relasjoner, slik som vennskap, er en

mer betydningsfull kontaktrelasjon satt i sammenheng med fordommer enn hva kontakt uten nære relasjonsbånd er (Pettigrew & Tropp, 2011).

Langtidseffekt

Med utgangspunkt i et perspektiv om at den sosiale påvirkningen i de formative årene vil forme holdningene våre og at disse vil vedvare, skulle man kunne forvente at det er en langtidseffekt av intergruppekontakt og intergruppevennskap i de formative årene på holdninger i voksen alder.

Det er utført noen longitudinelle studier som undersøker effekten av kontakthypotesen over tid. I en longitudinell studie utført av Titzmann og kolleger (2015) fulgte forskerne tyske ungdommer over en periode på 2 år. Det ble sett på om deltakerne i denne tidsperioden etablerte et vennskap, mistet et vennskap, hadde et vedvarende vennskap eller hadde ingen vennskap med personer med innvandrerbakgrunn og om det oppstod noen holdningsendringer. Resultatene viste at deltakerne som hadde utviklet et vennskap med et utgrupped medlem hadde redusert fordommene i løpet av studieperioden. Brown og kolleger (2007) utførte også en longitudinell studie med ungdommer over et tidsrom på 14 uker. Ved bruk av en spørreundersøkelse samlet forskerne inn data på to tidspunkt (start og slutt av studien) om hvor hyppig respondentene var i kontakt med utgrupped medlemmer og kvaliteten på relasjonen. I tillegg måltes holdningene til utgruppen. Resultatene fra denne studien støttet kontakthypotesen om at kontakt kan føre til mer positive holdninger.

Miklikowska (2017) utførte en longitudinell studie over fire år blant ungdommer. Her så hun blant annet på effekten av intergruppevennskap på holdninger til innvandring. Resultatene viste at intergruppevennskap førte til mer positive holdninger. Denne studien gir også indikasjon på at effekten opphører etter en viss periode. Det ble utført 3 målinger med 2 års mellomrom. Deltakerne hadde en gjennomsnittsalder på 13,41 år ($SD = 0,53$) da studien startet. Det ble funnet signifikante sammenhenger mellom intergruppevennskap og holdninger til innvandring ved de to første målingene, men ikke ved siste. Dette kan gi en indikasjon på at effekten av å ha hatt intergruppevennskap i tidlige ungdomsåer opphører etter hvert når man blir eldre (rundt 17/18 årsalderen i denne studien). Miklikowska trekker frem at dette kan bety at langtidseffekten er avhengig av vedvarende kontakt, eller at man senere i ungdomsårene er mindre mottakelig for effekten av intergruppevennskap enn hva man er tidligere i ungdomsåra. Dette er interessant tatt i betraktning av at dette er antageligvis en av de lengre longitudinelle

studiene utført på ungdommer under de formative årene. Kan det være at selv om man finner en effekt av intergruppekontakt på holdninger i ung alder, så avtar denne effekten med tiden?

Wölfer og kolleger (2016) undersøkte utviklingen av innvandrerholdninger fra formative år til ung voksen alder ved bruk av et longitudinelt design som fulgte fire alderskohorter over fire år. Her studerte forskerne sammenhengen intergruppevennskap hadde med innvandrerholdninger på forskjellige tidspunkt i aldersspennet 13 år til 26 år. Det de fant var i samsvar med de-formative-år-hypotesen og den-økende-standahfitighetshypotesen. Resultatene viste nemlig at intergruppevennskap predikerte holdningene hos deltakerne i alderen 13-19 år, mens holdningene var upåvirket av intergruppevennskap hos deltakerne som var unge voksne (20-26). Dette tyder på at intergruppeerfaringer i de formative årene er av betydning for utviklingen av utgruppeholdninger, før de så krystalliserer seg når man blir voksen.

Langvarige longitudinelle studier er ressurskrevende. En alternativ metode til longitudinelle studier for å se om det finnes en langtidsvirkning er ved bruk av retrospektive forskningsdesign. Det er utført noen retrospektive studier tidligere hvor man ser antydning til at intergruppekontakten man har i barneårene kan ha betydning for ens holdninger og atferd i voksen alder (Ellison & Powers, 1994; Emerson et al., 2002; Wood & Sonleitner, 1996).

I en retrospektiv surveystudie gjennomført av Ellison og Powers (1994) så forskerne på relasjoner mellom de svarte amerikanske respondentenes kontakt med hvite amerikanere i barneårene og deres holdninger til hvite og hvites dominans i samfunnet, interrasevennskap og syn på interrasedating ved undersøkelsestidspunktet. Det er ikke gitt noen opplysninger om alder på deltakerne i studien, men det kom frem at det var voksne deltakere som deltok. I denne studien ble kontakt i barneårene målt ved å se på sammensetningen av svarte amerikanere og hvite amerikanere på skolen deltakerne gikk på da de var unge og bruke dette som en indikator på sannsynligheten for interrasekontakt. De fant at interrasekontakt i barneårene var relatert til økt forekomst av interrasevennskap og at respondentene var mer positive til interrasedating på tidspunktet for studien.

Emerson og kolleger (2002) har også utført en retrospektiv studie der de stilte både hvite amerikanere, afrikanske amerikanere, latinamerikanere og asiatiske amerikanere spørsmål knyttet til interrasekontakt. De så på sammenhenger mellom interrasekontakt tidligere i livet og mangfold i deltakernes sosiale nettverk med et tidsperspektiv fra barndom til tidspunkt for studien, da respondentene var voksne (Alder: $M = 44.92$, $SD = 17.25$). Kontakt tidligere i livet

ble målt ved å stille spørsmål om respondentene hadde gått på skole eller bodd i et nabolag som bestod av 20% eller mer av en annen rase enn den de selv tilhørte. Resultatene fra analysene viste at det var en sammenheng mellom det å ha hatt interracialkontakt tidligere og det å ha et større rasemangfold i vennegruppen, omgangskrets og religiøse forsamlinger, og det å gifte seg med noen av annen rase.

I surveystudien til Wood & Sonleitner (1996) var det hvite amerikanske respondenter som svarte på spørsmål om interracialkontakt i barndommen og holdninger til svarte amerikanere på tidspunktet for studien. Kontakt ble målt ved at respondentene svarte på om de i oppveksten hadde gått på skole med, bodd i samme nabolag som eller tilhørt samme kirke eller organisasjon som svarte amerikanere. I tillegg svarte respondentene på spørsmål som målte stereotypier og fordommer rettet mot svarte amerikanere. Funnene viste at de som hadde interracialkontakt i oppveksten fikk avkrefte stereotypier og hadde mindre fordommer i voksen alder sammenlignet med de som ikke hadde det.

Det fremkom også noen metodologiske betraktninger knyttet til alder som er relevante for min studie. I alle de nevnte retrospektive studiene ble det sett på sammenhengen mellom kontaktvariabler og holdningsvariabler, der førstnevnte var lagt til barndommen, mens holdningene ble målt i voksen alder. Gjennomsnittsalderen på respondentene var 46,5 år i Wood og Sonleitner (1996) og 44,92 år i studien til Emerson og kolleger (2002), mens det i Ellison og Powers (1992) studie ikke kom fram noe informasjon om alderen til de voksne deltakerne. Det at det var funnet sammenhenger mellom variabler knyttet til barneår og til voksen alder tyder på at det kan være en langtidseffekt av kontakt som går utover lengden på longitudinelle studier. Det er interessant for min studie at noen har funnet sammenhenger mellom kontakt og holdninger over et langt tidsrom som spenner seg fra barndom til godt voksen alder. Videre var det i Wood og Sonleitners (1996) studie en sammenheng mellom intergruppekontakt i barndommen og alder ($r = .507$), der 28 % av respondentene over 40 år hadde gått på skoler som ikke var segregerte, mens blant de under 40 år var det 80% av respondentene som hadde det. Dette tyder på at personene i studien er vokst opp under ulike omstendigheter. Wood & Sonleitner (1996) argumenterer for viktigheten av å undersøke kontakteffekten alderskohort for alderskohort siden det finnes differanser mellom disse, og viser til Firebaugh og Davis' (1988) kohortanalyse på fordommer mot svarte amerikanere mellom 1972 og 1984, der store deler av reduksjonen av fordommer skyldtes utskiftinger av alderskohorter.

For å summere opp, så er det utført flere prospektive/longitudinelle studier som følger ungdommer over tid, for å undersøke effekten intergruppekontakt har på holdninger (Brown et al., 2007; Paluck et al., 2018; Titzmann et al., 2015). Disse studiene viser positive sammenhenger. Samtidig viser Miklikowskas (2017) studie, som går over et lengre tidsrom, at denne effekten avtar når man er rundt 17 år. Det er begrenset hvor mange år deltakerne blir fulgt i studiene som rapporterer om intergruppekontakts effekt på holdninger. Dermed er det vanskelig å si noe om langtidseffekt ut over tidsrommet for studiene. Dessuten trekkes det frem som et problem at eksperimenter både i laboratorium og i feltet sjelden tester om holdningsendringene som de rapporterer varer lengre enn innenfor tidsrammen for den eksperimentelle intervensjonen (Paluck et al., 2018). Dette er et utgangspunkt for den studien jeg skal gjennomføre, siden et interessant aspekt ved kontaktteorien er om effekten kontakt har på holdninger vedvarer over lang tid.

Wölfer og kolleger (2016) sin longitudinelle studie viser at holdningene i ungdomsårene kan bli påvirket av intergruppevennskap, men at holdninger ikke er fleksible på samme måte når man er ung voksen. Selv om deres studie støtter opp under det jeg skal undersøke i min studie, besvarer deres studie ikke spørsmålet om hvorvidt holdningene som krystalliseres etter påvirkning fra intergruppevennskap vedvarer etter 26-årsalderen.

I de tidligere nevnte retrospektive studiene viser resultatene til sammenhenger mellom holdninger i voksen alder og intergruppeatferd som kan spores tilbake til kontakt med utgruppemedlemmer i barneårene (Ellison & Powers, 1994; Emerson et al., 2002; Wood & Sonleitner, 1996). I disse retrospektive studiene er det hovedsakelig kontakt, og da målt med utgangspunkt i sannsynligheten for kontakt med utgruppemedlemmer i barndommen, som er blitt undersøkt. I min studie vil hovedfokuset derimot være på *intergruppevennskap* i de formative årene, 15 årsalderen. Jeg vil undersøke om det er noen sammenhenger mellom intergruppevennskap i de formative årene og innvandringsholdninger i voksen alder, også når jeg kontrollerer for effekten av intergruppekontakt i de formative årene. Dette er for å se om det er mulig å finne indikasjoner på en effekt av *intergruppevennskap* på holdninger som går *ut over* det tidsspennet som blir funnet i longitudinelle studier.

Kausalitet og kryss-seksjonelle studier

Mye av testingen av kontakthypotesen er utført med ikke-eksperimentelle forskningsmetoder (Paluck & Green, 2009; Pettigrew & Tropp, 2006), der intervensjonen (dvs.

kontakt med utgruppen) ikke er tilfeldig fordelt på utvalget. Dette skaper et problem med å fastslå årsakssammenheng. Man kan ikke anta at alle de ulike karakteristikkene ved utvalget er likt fordelt på de som har vært i kontakt med utgruppen og de som ikke har det. Det kan altså være andre faktorer som man ikke tar høyde for i ikke-eksperimentelle design som styrer hvor mye kontakt man har med utgruppen og hvilke holdninger man har (Paluck & Green, 2009). Pettigrew (1998) har blant annet argumentert for hvordan det er problematisk å stadfeste den kausale sekvensen i kryss-seksjonelle studier. Det kan oppstå en seleksjonsskjevhet ved at personer som er fordomsfulle fra før har en tendens til å unngå kontakt med utgruppen, mens personer som har mer tolerante holdninger er mer villige til å søke kontakt. Dette kan ha stor betydning for tolkning av den kausale sekvensen, da det er en mulighet for at holdningene styrer mengde kontakt, altså at årsakssammenhengen er invers fra det man ønsker å undersøke.

Det er studier som støtter en reversibel kontakthypotese der den kausale sekvensen går motsatt vei - at det å være mindre fordomsfull fører til økt kontakt med utgruppen (Binder et al., 2009). Det finnes likevel mye støtte for at den kausale effekten som postuleres i kontakthypotesen eksisterer. I en meta-analyse utført av Paluck og kollegaer (2018) valgte forskerne å ta for seg robuste studier for å blant annet nøye undersøke den kausale effekten av kontakt. Eksperimentene som ble tatt med i studien hadde klare kriterier om at (a) effekten var målt minst én dag etter slutten av intervensjonen og at (b) det var felteksperimenter med randomisert utvalg. Resultatene fra de 27 studiene som ble inkludert i meta-analysen tyder på at kontakt som regel reduserer negative holdninger. Et eksempel er Green og Wongs (2009) studie, hvor det ble undersøkt om rasefordommer ble endret sett i sammenheng med hvorvidt hvite studenter ble tilfeldig plassert i en homogen gruppe med kun hvite deltakere eller en heterogen gruppe med minst noen som var afrikansk amerikansk eller latinamerikansk, da de skulle gjennomføre et villmarkskurs som varte i 2 til 3 uker. En måned etter kurset ble de hvite forsøkspersonene kontaktet på telefon for et intervju. Deltakerne som hadde vært med i den heterogene gruppen rapporterte et høyere nivå av toleranse mot utgruppen enn hva deltakere i den homogene gruppen gjorde.

Wölfer og kolleger (2016) finner imidlertid i sin studie at holdningene ikke predikerte intergruppekontakt i ungdomsåra (13-19), mens at holdningene derimot predikerte intergruppekontakt hos unge voksne (20-26). Jeg har satt kontakt- og vennskapsvariablene til ungdomsåra. Basert på funnene til Wölfer og kolleger (2016) skal det trolig ikke være fare for at det er holdningene som har ført til intergruppekontakt i min studie. Dessuten trekker Wood og Sonleitner (1996) frem i sin artikkel, hvor det er blitt utført en retrospektiv studie, at den

antatte prediktorvariabelen er langt tilbake i tid, mens den antatte utfallsvariabelen er på et tidspunkt mye senere. Det kan støtte en antakelse om at det er kontakt som påvirker holdninger og ikke motsatt.

Generaliserbarhet

I sin artikkel drøfter Pettigrew (1998) kontakthypotesens mulighet til å generaliseres ut over den aktuelle situasjonen og individet. Pettigrew argumenterer for at det er avgjørende med generalisering hvis intergruppekontakt skal ha konsekvenser som når bredt og er vedvarende. Videre trekker han fram tre former for generalisering: (a) generalisering fra den aktuelle situasjonen til andre situasjoner, (b) generalisering fra det aktuelle utgruppeindividet til hele utgruppen og (c) generalisering fra den aktuelle utgruppen til andre utgrupper.

Det er via forskning funnet belegg for at effekten av kontakt med medlemmer fra utgruppen kan generaliseres til andre situasjoner (se Cook, 1984), at kontakt med medlemmer fra en utgruppe kan generaliseres til hele utgruppen (se Eller & Abrams, 2004; Laar et al., 2005; Pettigrew, 1997; Wilson, 1996), og at kontakt med utgruppemedlemmer kan generaliseres til andre utgrupper (se Eller & Abrams, 2004; Laar et al., 2005; Pettigrew, 2009; Tausch et al., 2010; Wilson, 1996).

Det er også et spørsmål om kontakt kan påvirke holdninger utover kun kontekstrelevante holdninger og holdninger direkte rettet mot utgrupper, til holdninger med policy-relevans som innvandring. Jeg vil trekke frem en eksperimentell studie av Finseraas & Kotsadam (2017). Forskerne undersøker om det finnes en kausal effekt mellom det å være i kontakt med etniske minoriteter og forskjellige holdninger knyttet til innvandring og innvandrere. Forsøkspersonene, som var etniske nordmenn, ble tilfeldig delt inn på rom da de entret militæret. Noen av deltakerne havnet på rom med etniske minoriteter (intervensjonen), mens andre ikke (kontroll). I denne studien finner man at kontakt hadde en effekt på deltakernes syn på immigranternes arbeidsmoral (deltakerne syntes ikke innvandrere hadde dårligere arbeidsmoral enn befolkningen ellers når deltakerne hadde bodd på rom med en person med innvandrerbakgrunn), men det var ingen signifikant effekt av kontakt på meninger om innvandrere gjør landet til et bedre sted å leve eller hvorvidt deltakerne mener innvandrere skal ha de samme rettighetene til velferdsgoder som vertsbefolkningen. Disse funnene kan tyde på at intervensjonen kun hadde effekt på dimensjonen som var mest nærliggende den faktiske opplevelsen i kontakten, nemlig arbeidsmoralen. Effekten av kontakt generaliserte seg ikke

videre til policy-relaterte preferanser. Samtidig viser studien at holdninger til innvandrernes arbeidsmoral generaliserte fra individene som deltakerne ble eksponert for til innvandrerbefolkningen som helhet.

På en annen side har blant annet Jackman og Crane (1986) funnet at hvite amerikanere med svarte amerikanske venner vil mer sannsynlig foretrekke større statlige intervensjoner for å sikre like boligmuligheter og jobbmuligheter enn de som ikke har svarte amerikanske venner. I studier utført i Vest-Europa viser resultatene at kontakt med innvandrere relaterer til mer innvandringspositive holdninger og politikkrelaterte preferanser (Hayes & Dowds, 2006; Pettigrew, 1997). Likeledes viser en studie utført i Nord-Irland at kontakt med immigranter er satt i sammenheng med pro-innvandring-holdninger (Hayes & Dowds, 2006). Mer spesifikt finner Pettigrew (1997) en positiv korrelasjon mellom det å ha innvandrere venner og det å mene at innvandrernes rettigheter burde bli utvidet, at alle innvandrere burde få lov til å bli og at det skulle være lettere å få statsborgerskap i Frankrike, Storbritannia, Nederland og Vest-Tyskland. Funnene fra disse studiene kan tyde på at relasjoner med utgruppede medlemmer kan være relatert til holdninger som går utover gruppen i seg selv og situasjonen. Noe som er gjeldende for min studie, hvor det er holdninger til *innvandring* som er utfallsvariabelen.

Oppsummering av hva jeg skal undersøke med utgangspunkt i teoridelen

Formålet med denne masteroppgaven er å undersøke om det er sammenhenger mellom det å ha hatt venner med innvandrerbakgrunn i de formative årene og holdningene man har til innvandring som voksen. Sammenhengene blir også undersøkt korhortvis, noe som kan bidra med informasjon om hvor langt tidsspenn vi kan spore eventuelle sammenhenger over. Selv om de metodologiske begrensningene gjør at resultatene ikke kan si noe om den faktiske kausale sammenheng, kan de likevel gi *indikasjoner* på betydningen av vennskap med personer med innvandrerbakgrunn i de formative årene på den videre utviklingen av holdninger. Det er interessant å se om den psykologiske prosessen som inngår i kontakthypotesen kan spores tilbake til sosialiseringprosessen i de formative årene.

Med utgangspunkt i det som er blitt diskutert av teori og empiri skal jeg forklare hva jeg skal undersøke i denne studien. Problemstillingen er som følger: *Hvilken sammenheng har relasjoner med personer med innvandrerbakgrunn i de formative årene med nordmenns holdninger til innvandring i voksen alder, og hvor langt tilbake i tid kan man spore en sammenheng?* For å besvare denne problemstillingen skal jeg undersøke om det eksisterer

sammenhenger mellom relasjoner i de formative årene og holdninger i voksen alder i mitt utvalg. Undersøkelsene blir gjort ved en delvis hypotesetestende og delvis utforskende fremgangsmåte. Undersøkelsene starter med hypotesetesting av sammenhenger mellom variablene, også når relevante variabler er blitt kontrollert for. Basert på forskningslitteraturen forventer jeg å finne en sammenheng. Deretter vil jeg utforske hvordan sammenhengene er i de forskjellige alderskohortene, uten at jeg her går inn med en antagelse om hvorvidt det er forskjeller mellom alderskohortene eller hvordan eventuelle forskjeller da vil se ut.

Langtidseffekt av vennskap i de formative år på holdninger i voksen alder. De formative årene er blitt betegnet som viktige år for utformingen av holdninger, og holdningene er svært mottakelig for ytre påvirkning i dette tidsrommet. Holdningene vil deretter stabilisere seg i større grad når de formative årene er omme. På bakgrunn av dette er jeg interessert i å se om holdningene man har til innvandring kan spores tilbake til vennskap med personer med innvandrerbakgrunn i de formative årene. Siden tidligere forskning har vist at kontakt har en effekt på holdninger, også i de formative årene, vil jeg i denne sammenheng undersøke om effekten vedvarer utover det som er typiske rammer for longitudinelle studier. Mer spesifikt vil jeg se om det er noen sammenheng mellom vennskap med personer med innvandringsbakgrunn i de formative årene og innvandringsholdninger når jeg kontrollerer for kontakt med personer med innvandrerbakgrunn i de formative årene og vennskap med personer med innvandrerbakgrunn i voksen alder (det vil si på tidspunktet for studien). Dette er for å se om vennskap i de formative årene gir noe ut over kontakt med personer med innvandrerbakgrunn i de formative årene og vennskap med personer med innvandrerbakgrunn i voksen alder.

H1: Personer som hadde venner med innvandrerbakgrunn i de formative årene, har mer positive holdninger til innvandring i voksen alder enn personer som ikke hadde venner med innvandrerbakgrunn i de formative årene.

H2: Sammenhengen mellom vennskap med personer med innvandrerbakgrunn i de formative årene og innvandringsholdninger er positiv også når man tar høyde for kontakt med personer med innvandrerbakgrunn i de formative årene og vennskap med personer med innvandrerbakgrunn i voksen alder.

Hvor langt tilbake i tid kan vi finne sammenhenger mellom vennsksrelasjoner og holdninger? Norge har hatt ulik sammensetning når det gjelder innbyggere med innvandrerbakgrunn i oppveksten til hver alderskohort i utvalget. Periodepesifikke og samfunnsmessige elementer kan gjøre at deltakerne i de ulike kohortene skiller seg fra

hverandre. Det kan dermed tenkes at sammenhenger mellom intergruppevennskap og holdninger kan se forskjellig ut i de ulike alderskohortene. Jeg vil av den grunn undersøke hvordan sammenhengen er innad i hver enkelt alderskohort. Samtidig er det interessant å utforske hvor langt tilbake i tid man kan spore en sammenheng mellom vennskap og holdninger. Dette er for å skaffe informasjon om hvor lenge vennskap i de formative årene kan ha betydning for innvandringsholdninger.

Gitt at jeg finner en overordnet sammenheng mellom vennskap med personer med innvandrerbakgrunn i de formative årene og holdninger i voksen alder, hvor langt tilbake går det an å spore denne sammenhengen?

Kontrollvariabler

Jeg vil også kontrollere for variabler som tidligere er satt i sammenheng med holdninger til innvandring.

Kjønn. Kvinner blir generelt funnet å ha mer positive holdninger til innvandrere enn menn (Zick et al., 2011). Dette begrunnes blant annet med at menn i større grad er utsatt for konkurranse om arbeidsplasser fra innvandrere enn hva kvinner er, på grunn av hvilke typer jobber som er typiske for menn (Ivarsflaten, 2005). Innvandre fremstår altså som en større trussel for menn enn for kvinner. I henhold til konfliktteorien vil menn dermed ha mer negative holdninger. Sherifs realistiske gruppekonflikt-teori (som gjengitt i Jackson, 2020) er en teori som knyttes til hvordan holdninger rettet mot en utgruppe kan oppstå gjennom frykt og det å føle seg truet av utgruppen. Teorien beskriver hvordan man kan oppfatte andre grupper som en trussel ved at man opplever en konkurranse mellom sin egen gruppe og utgrupper om begrensede og verdsette ressurser (Stephan, 2001). I forbindelse med innvandring kan majoritetsgruppen oppleve at innvandrere utgjør en trussel mot sikkerheten i landet, at de tar jobbene til majoritetsbefolkningen, at de utnytter velferdssystemet landet har å tilby og truer kulturelle verdier og normer (Marozzi, 2016).

Utdanning. Utdanning kan ha en innvirkning på holdninger til innvandring. Flere studier peker på at personer med høyere utdanning har mer positive holdninger til innvandring enn personer med lav utdanning (Hello et al., 2006; Hernes & Knudsen, 1992; Lancee & Sarrasin, 2015; Zick et al., 2011). Det argumenteres for at utdanning kan ha en liberaliserende virkning på mennesker (Campbell & Horowitz, 2016; Hernes & Knudsen, 1992; Ivarsflaten,

2005; Ohlander et al., 2005) og gjør mennesker mer tolerante (Lancee & Sarrasin, 2015). Noe som hører med den liberaliserende effekten som følger av utdanning er mer åpenhet for mangfold, likestillingsverdier og evne til refleksjon og kritisk tenkning (Lancee & Sarrasin, 2015). Det kan også være en seleksjonseffekt, ved at de som allerede er liberale og har mer positive holdninger velger å studere lengre (Lancee & Sarrasin, 2015). Siden innvandrere ofte har lav utdanning eller utdanning hvor kvalifikasjonene ikke blir anerkjent i Norge, er de ikke en trussel for personer med høy kompetanse på lik linje som de med lav kompetanse. Det er de med lav utdanning som opplever konkurranse og en risiko for å miste en stilling til en med innvandrerbakgrunn (Hello et al., 2006; Hernes & Knudsen, 1992; Ivarsflaten, 2005; Lancee & Sarrasin, 2015).

Inntekt. Personer med høy inntekt har gjerne mer positive holdninger til innvandring enn personer med lav inntekt (Hernes & Knudsen, 1992; Zick et al., 2011). Dette kan også begrunnes med utgangspunkt i konfliktteori. De som har lav inntekt har et dårligere utgangspunkt og ressurser som gjør at de føler at den økonomiske tryggheten er truet og frykter å bli fratatt økonomisk støtte eller mulighet til å tjene penger på grunn av innvandrere (Hernes & Knudsen, 1992).

Metode

Her vil jeg presentere metoden og datamaterialet som er blitt brukt i min studie for å besvare forskningsspørsmålet og de tilhørende hypotesene. Jeg starter med å presentere valg av forskningsdesign, deretter følger en forklaring på hvordan datamaterialet har blitt samlet inn gjennom norsk medborgerpanel og hvordan utvalget ser ut. Det neste som da blir presentert er hvilke måleinstrument som er blitt brukt og hvordan variablene er blitt operasjonalisert. Til slutt blir dataanalysene som ble benyttet for å teste hypotesene presentert.

Forskningsdesign

I min studie skal jeg som sagt undersøke om det var sammenhenger mellom det å ha relasjoner til personer med innvandrerbakgrunn i de formative årene og holdninger til innvandring i voksen alder. Samtidig vil jeg se om det var variasjoner i sammenheng utfra alderskohorttilhørighet. For å utforske min problemstilling og for å teste mine hypoteser har jeg valgt å benytte en kvantitativ tilnærming. Jeg har utført en retrospektiv studie, der innhenting

av data er blitt gjort ved bruk av en internettbasert spørreundersøkelse og hypotesene er blitt testet ved bruk av statistiske analyser.

Prosedyre for datainnsamling

Norsk medborgerpanel. For å samle inn data til min studie har jeg benyttet meg av Norsk Medborgerpanel (NMP). Dette er en plattform for internettbaserte undersøkelser om hvordan nordmenn stiller seg til viktige samfunnsspørsmål. Norsk medborgerpanel, som ble etablert høsten 2013, er driftet av Kjernefasilitet for digital samfunnsvitenskap (DIGSSCORE) ved Universitetet i Bergen og benyttes til forskningsformål. Rekrutteringen til panelet har foregått ved at tilfeldige utvalgte personer fra folkeregisteret - alle folkeregistrerte i Norge har hatt lik sannsynlighet for å bli utvalgt - har fått tilsendt en invitasjon om å delta, samt en oppfordring til delta over tid. Rekrutteringen er gjentatt 6 ganger i løpet av årene siden oppstart. Fra 14000-25000 er blitt invitert til å delta i hver omgang. Responsraten har vært på mellom 14 % og 23 %. Det er cirka 16000 aktive deltakere nå, og disse skal da representerer et tverrsnitt av den norske befolkningen over 18 år. Dette er en utvalgsmetode som har potensiale til å sikre høy grad av representativitet.

Siden høsten 2013 har deltakerne i norsk medborgerpanel årlig fått invitasjoner til å svare på spørsmål om holdninger omkring ulike samfunnstema. Hovedtemaene i undersøkelsene er politikk, klima og miljø, mangfold og velferd. Spørreundersøkelsene blir sendt ut tre ganger i året, der kjernemodulen er noe alle deltakerne svarer på, mens de resterende spørsmålene blir tilfeldig fordelt blant deltakerne slik at gjennomføringen ikke tar for mye tid for respondentene. Hver spørreundersøkelse inkluderer et intensiv i form av et reisegavekort til en tilfeldig valgt deltaker. Ved å benytte Norsk medborgerpanel til studien får jeg muligheten til å skaffe data fra et representativt og robust utvalg.

Datamaterialet mitt er samlet inn fra både runde 19 som gikk fra 2. november til 27. november 2020 og runde 20 som gikk fra 26. januar til 8. mars 2021. Spørreundersøkelsen som ble sendt ut til Norsk medborgerpanel i runde 20 inkluderte allerede forhåndsformulerte spørsmål om holdninger til innvandring og diverse bakgrunnsvariabler. Jeg valgte å benytte meg av disse. I tillegg tilføyde jeg tre spørsmål for å få de variablene på kontakt og vennskap med personer med innvandrerbakgrunn som jeg trengte for å gjennomføre studien. Disse ble med i runde 19, og det var en tilfeldig utvalgt undergruppegruppe av medborgerpanelet som svarte på dem. Spørsmålene som jeg har inkludert i spørreundersøkelsen er utarbeidet i samråd

med veileder, for deretter å bli diskutert i den tematiske forskningsenheten Migrasjon, ekstremisme og mangfold knyttet til Norsk medborgerpanel. Spørsmålene er så blitt vurdert av Norsk medborgerpanels vitenskapelige komité. Før spørreundersøkelsen ble sendt ut til respondentene har vi gjennomført en pilotering hvor frivillige kom for å klikke seg gjennom undersøkelsen med et kritisk blikk og gi tilbakemelding på deres opplevelse av spørsmålene og tanker de gjorde seg underveis. Alle kommentarer og tilbakemeldinger fra alle instanser er tatt i betraktning før den endelige utsendelsen av spørreskjema. Det at spørsmålene har vært gjennom flere nivåer hvor de er blitt kritisk vurdert av flere parter, styrker studien.

Utvalget

Av de 12 460 som svarte på spørreundersøkelsen i runde 19 var det 2022 som ble stilt mine spørsmål. Videre ble de av disse som ikke gjennomførte spørreundersøkelsen i runde 20, der målet på innvandringsholdninger var, ekskludert ($n = 568$). Utvalget ble begrenset til personer som ikke hadde innvandringsbakgrunn (hverken de selv eller noen av foreldrene hadde innvandret til Norge) og som hadde norsk statsborgerskap. De som svarte noe annet eller ikke hadde svart på disse målene ble ekskludert ($n = 190$). Det endelige utvalget bestod av 1264 deltakere.

Tabell 1 viser hvordan utvalget fordeler seg på de demografiske karakteristikkene kjønn, alderskohort, inntekt og utdanning. Utvalget består av en relativ jevn fordeling av menn (51,9 %) og kvinner (48,1 %). Det var 4,9 % som var uten utdanning eller hadde grunnskoleutdanning som eneste utdanning, mens det var 31,2 % av utvalget som hadde videregående som høyeste fullførte utdanning. 62,2 % hadde høgskole- og universitetsutdanning. Når det gjelder aldersfordeling, ser vi at det var et fåtall som er født i 1939 eller tidligere (2,5 %), og det er heller ikke så mange av deltakerne som tilhører den yngste aldersgruppen født i 1990 eller senere (5,5 %). Siden forskjeller innad i de forskjellige alderskohortene skal undersøkes i denne studien er det lagt ved en oversikt over den demografiske variasjonen i de forskjellige alderskohortene i Appendiks (Tabellene A-G).

Tabell 1*Utvalgets demografiske karakter (N = 1264)*

Karakteristikk	<i>n</i>	%
Kjønn		
Mann	656	51.9
Kvinne	608	48.1
Fødselsår		
1939 eller tidligere	31	2.5
1940 – 1949	255	20.2
1950 – 1959	361	28.6
1960 – 1969	268	21.2
1970 – 1979	166	13.1
1980 – 1989	114	9.0
1990 eller senere	69	5.5
Inntekt		
< 150 000	46	3.6
150 001 – 300 000	143	11.3
300 001 – 400 000	210	16.6
400 001 – 500 000	199	15.7
500 001 – 600 000	200	15.8
600 001 – 700 000	181	14.3
700 001 – 1 000 000	159	12.6
> 1 000 000	97	7.7
Ikke svart	29	2.3
Utdanning		
Ingen utdanning/grunnskole	62	4.9
Videregående skole	394	31.2
Høgskole/Universitet	791	62.6
Ikke svart	17	1.3

Notat. Prosenttotalen er ikke 100 for alle karakteristikk på grunn av avrunding

Variabler

Bakgrunnsvariabler. Det var inkludert flere bakgrunnsvariabler i spørreundersøkelsen. Noen av disse brukte jeg for å kontrollere for effekten av dem. Det gjelder variablene kjønn, utdanningsnivå og inntekt.

Prediktorvariablene

Kontakt med personer med innvandrerbakgrunn i de formative årene. Data til kontaktvariabelen ble samlet ved bruk av spørsmålet «Tenk tilbake til da du var 15 år. Hvor mange av elevene i din skoleklasse hadde foreldre som var innvandrere eller hadde selv innvandret til Norge?». Svaralternativene var på en 7-punktsskala fra «ingen» til «alle», i tillegg til å inkludere de tre kategoriene «Jeg bodde ikke i Norge da jeg var 15 år», «Jeg gikk ikke på skole da jeg var 15 år» og «Det husker jeg ikke». Det ble stilt spørsmål om andel fremfor antall, siden det sier mer om sannsynligheten for kontakt. Det ville vært lite informativt å vite noe om antall elever med innvandrerbakgrunn når man ikke har noe tall på klassestørrelse, og klassestørrelse kan variere i stor grad, spesielt fra bygd til by. Eksempelvis tilsier det å ha tre personer med innvandrerbakgrunn i en klasse på 7 personer at det er en større sannsynlighet for jevnlig kontakt mellom elevene, enn hvis det er tre med innvandrerbakgrunn i en klasse med 30 elever.

Vennskap med personer med innvandrerbakgrunn i de formative årene. Vennskap med personer med innvandrerbakgrunn i de formative årene ble målt slik: «Igjen, tenk tilbake til da du var 15 år. Blant dine venner (personer som du stolte på og kunne fortelle en hemmelighet til), hvor mange hadde foreldre som var innvandrere eller hadde selv innvandret til Norge?». Respondentene svarte på en skala fra «0» til «5 eller flere», hvor mange nære venner med innvandrerbakgrunn de hadde. Svaralternativet «Jeg bodde ikke i Norge da jeg var 15 år» var også inkludert. Ved å tydeliggjøre at det mentes tillitsbaserte og fortrolige relasjoner, håpte jeg at respondentene forstod at de ikke skulle inkludere perifere bekjentskap.

Vennskap med personer med innvandrerbakgrunn i voksen alder. Spørsmålet om vennskap med personer med innvandrerbakgrunn i voksen alder lignet på spørsmålet om vennskap i de formative årene, bare at respondenten ble bedt om å ta utgangspunkt i sin nåværende situasjon: «Tenk på dine vennskap i dag. Blant dine venner (personer som du stoler på og kan dele private tanker og følelser med), hvor mange har foreldre som er innvandrere eller har selv innvandret til Norge?». Svaralternativene var på en skala fra «0» til «5 eller flere».

Inspeksjon av data og preliminare analyser knyttet til relasjonsvariablene. I tabell 2 vises fordelingen på de forskjellige relasjonsvariablene; kontakt med personer med innvandrerbakgrunn i de formative årene, venner med innvandrerbakgrunn i de formative årene og venner med innvandrerbakgrunn i voksen alder (på tidspunktet for studien). Det er en tydelig skjevfordeling ved at de færreste hadde kontakt eller vennskap med personer med innvandrerbakgrunn da de var 15 år, særlig i de eldste kohortene. Dette gjenspeiles også i de forskjellige alderskohortene, som man kan se i appendiks (Tabell H). På bakgrunn av denne skjevfordelingen har jeg sett på det som mest hensiktsmessig å behandle målene på kontakt og vennskap som dikotome variabler, der deltakerne enten har hatt kontakt/venner eller ikke har hatt det. Fordelingen i hver alderskohort vises i tabell 3.

Tabell 2*Utvalgets fordeling på vennskaps- og kontaktvariablene (N = 1264)*

Vennskap og kontakt	<i>n</i>	%
Andel elever med innvandrerbakgrunn i klassen, 15 år		
Ingen	925	73.2
Én eller få	300	23.7
Under halvparten	20	1.6
Halvparten	6	0.5
Over halvparten	1	0.1
Nesten alle	2	0.2
Alle	0	0.0
Gikk ikke på skole	4	0.3
Bodde ikke i Norge	4	0.3
Det husker jeg ikke	1	0.1
Ikke svart	1	0.1
Antall venner med innvandrerbakgrunn, 15 år		
0	1086	85.9
1	120	9.5
2	38	3.0
3	5	0.4
4	5	0.4
5 eller flere	5	0.4
Ikke svart	2	0.1
Ikke spurt	4	0.3
Antall venner med innvandrerbakgrunn, nåværende		
0	748	59.2
1	197	15.6
2	147	11.6
3	54	4.3
4	22	1.7
5 eller flere	78	6.2
Ikke svart	18	1.4

INTERGRUPPEVENNSKAP OG INNVANDRINGSBOLDNINGER

Tabell 3

Utvalgets fordeling på den dikotome varianten av vennskaps- og kontaktvariabelene i hver alderskohort oppgitt i antall og prosentandel (N = 1264)

Vennskap og kontakt	<u>1939 eller tidligere</u>		<u>1940-1949</u>		<u>1950-1959</u>		<u>1960-1969</u>	
	<i>n</i>	%	<i>n</i>	%	<i>n</i>	%	<i>n</i>	%
Andel elever med innvandrerbakgrunn i klassen, 15 år								
Ingen	26	83.9	236	92.5	311	86.1	204	76.1
Én eller flere	2	6.5	17	6.7	49	13.6	63	23.5
Manglende svar	3	9.7	2	0.8	1	0.3	1	0.4
Antall venner med innvandrerbakgrunn, 15 år								
Ingen	29	93.5	241	94.5	335	92.8	233	86.9
Én eller flere	2	6.5	13	5.1	26	7.2	34	12.7
Manglende svar			1	0.4			1	0.4
Antall venner med innvandrerbakgrunn, nåværende								
Ingen	22	71.0	174	68.2	226	62.6	160	59.7
Én eller flere	9	29.0	74	29.0	129	35.7	106	39.6
Manglende svar			7	2.7	6	1.7	2	0.7

Notat. Prosenttotalen er ikke 100 for alle variabler på grunn av avrunding

INTERGRUPPEVENNSKAP OG INNVANDRINGSHOLDNINGER

Tabell 3 (forts.)

Utvalgets fordeling på den dikotome varianten av vennskaps- og kontaktvariabelene i hver alderskohort oppgitt i antall og prosentandel (N = 1264)

Vennskap og kontakt	<u>1970-1979</u>		<u>1980-1989</u>		<u>1990 eller senere</u>	
	<i>n</i>	%	<i>n</i>	%	<i>n</i>	%
Andel elever med innvandrerbakgrunn i klassen, 15 år						
Ingen	106	63.9	31	27.2	11	15.9
Én eller flere	59	35.5	81	71.1	58	84.1
Manglende svar	1	0.5	2	1.8		
Antall venner med innvandrerbakgrunn, 15 år						
Ingen	140	84.3	70	61.4	38	55.1
Én eller flere	25	15.1	42	36.8	31	44.9
Manglende svar	1	0.6	2	1.8		
Antall venner med innvandrerbakgrunn, nåværende						
Ingen	79	47.6	56	49.1	31	44.9
Én eller flere	84	50.6	58	50.9	38	55.1

Notat. Prosenttotalen er ikke 100 for alle variabler på grunn av avrunding

Fordi det var få personer i de to eldste gruppene (personer født i 1939 eller tidligere eller mellom 1940-1949) som hadde kontakt med eller hadde venner med innvandrerbakgrunn da de var 15 år, valgte jeg å ikke ta dem med i de videre analysene. Mangelen på kontakt var mest sannsynlig relatert til at det historisk sett var få med innvandrerbakgrunn i Norge på den tiden. Et annet kriterium jeg satte for alderskohortene som skulle inngå i de videre analysene var at det skulle være minimum 100 respondenter i gruppen. Dette kriteriet gjorde at den yngste gruppen, født i 1990 eller senere, også falt utenom. Alderskohortene som ble inkludert i de videre analysene var: 1950-1959, 1960-1969, 1970-1979 og 1980-1989.

Kriterievariabelen

Holdning til innvandring. Holdninger til innvandring som ble målt er på nåværende tidspunkt (voksen alder). Det var tre spørsmål i spørreundersøkelsen som samlet ble brukt som mål på holdning til innvandring: (1) om det bør bli lettere/vanskeligere for flyktninger å få opphold i Norge, (2) hvor stor fordel eller ulempe det er for Norge at innvandrere kommer for å bosette seg her, og (3) hvor gode eller dårlige forutsetninger har det norske samfunnet for integrering av flyktninger. Hvert spørsmål var målt på en 7-punktsskala, henholdsvis fra «mye vanskeligere» til «mye lettere», fra «svært stor ulempe» til «svært stor fordel» og fra «svært dårlige» til «svært gode».

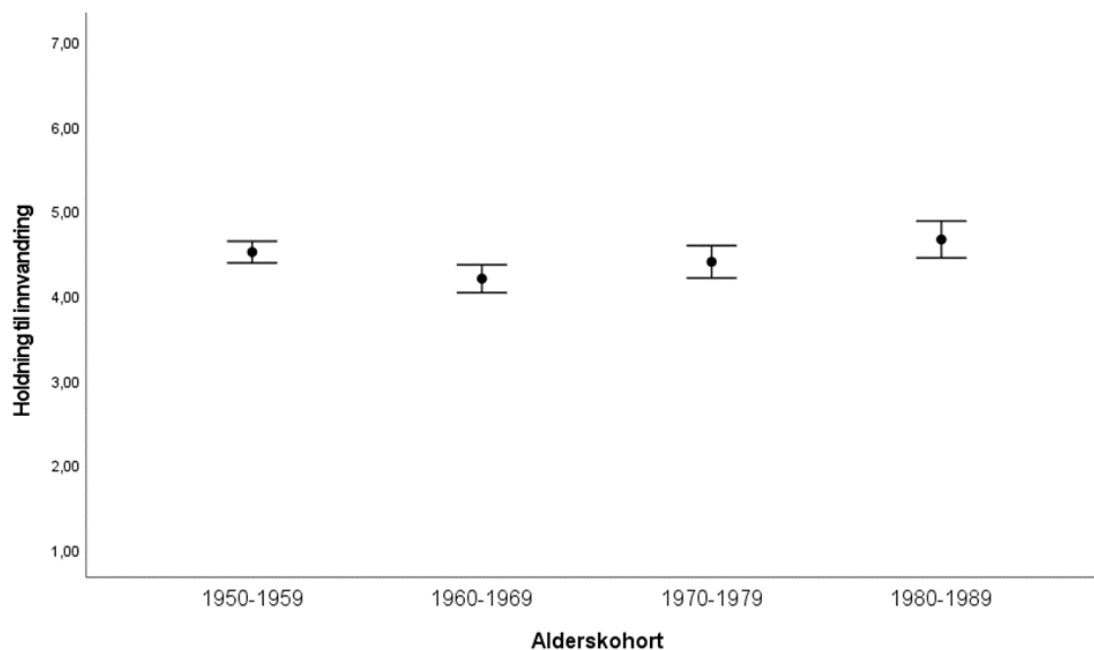
Jeg gjennomførte en Prinsipal komponent analyse (PCA) for å se om alle tre spørsmålene ladet på samme komponent og kunne bli slått sammen til én variabel som mål på holdning til innvandring. Korrelasjonene mellom variablene var mellom $r = .51$ og $r = .71$. Kaiser-Meyer-Olkin testen viste en verdi på $.68$, noe som er over grensen på $.5$ for laveste akseptable verdi (Field, 2013). Barlett's test var signifikant, noe som betyr at korrelasjonene er signifikant forskjellig fra null. Det var én komponent som hadde Eigenverdi over 1 og ved inspeksjon av Scree plottet kom knekken og utflatingen etter første faktor. Komponenten forklarte 73,6 % av den totale variansen. På bakgrunn av denne analysen konkluderte jeg med at spørsmålene ladet på samme komponent. Ladningene var over $.700$ for alle spørsmålene: Om det bør bli lettere eller vanskeligere for flyktninger å få opphold i Norge hadde en ladning på $.88$, spørsmålet om hvor stor fordel eller ulempe det er for Norge at innvandrere kommer for å bosette seg her hadde en ladning på $.90$ og spørsmålet om hvor gode eller dårlige forutsetninger det norske samfunnet har for integrering av flykninger ladet med $.80$. Chronbach's alpha var $.81$. Dette tyder på at holdningsvariabelen basert på de tre spørsmålene har god indre konsistens.

Alderseffekt, periodeeffekt og kohorteffekt

Fordi deltakerne i studien var i forskjellige aldre, og de var dermed unge på forskjellige tidspunkt, kan alderseffekt, periodeeffekt og kohorteffekt påvirke resultatene (Yang & Land, 2013). Alderseffekt vil si variasjonen som knyttes til den universelle utviklingslinjen gjennom livsløpet. Periodeeffekter vil si de variasjonene som påvirker alle i løpet av en gitt tidsperiode, som kommer fra historiske hendelser og faktorer i omgivelsene som er tilknyttet den perioden. Kohorteffekter er knyttet til hvilken generasjon man tilhører, og variasjoner mellom kohorter oppstår på bakgrunn av at personer som tilhører samme alderskohorter befinner seg på samme sted i livsløpet på de samme tidspunktene (Yang & Land, 2013).

Hellevik & Hellevik (2017) har sett på holdningsendringer i den norske befolkningen over tid. Etter å ha analysert datamaterialet for holdninger til innvandring hos befolkningen mellom 1993 og 2015, finner de at endringene i holdninger over tid skyldes periode- og kohorteffekten (Hellevik & Hellevik, 2017). Ut fra dette kan det antas at periodeeffekten og kohorteffekten kan påvirke resultatene i min studie når jeg analyserer alle deltakernes svar i en og samme analyse. For å se om det i mitt utvalg er forskjeller i skåre på holdningsvariabelen, som potensielt kan komme av en periode- eller kohorteffekt, utførte jeg en enveis variansanalyse (ANOVA), der gjennomsnittene på holdningsvariablene i de ulike alderskohortene ble sammenlignet. Det var en statistisk signifikant forskjell mellom alderskohortene ($F(3,905) = 4.733, p < .01$). For videre å undersøke hvor forskjellen befant seg utførte jeg en post-hoc-test. Valget falt på Hochberg's GT2 fordi antall deltakere var ulikt i de forskjellige alderskohortene. Post-hoc-sammenligningen indikerte at gjennomsnittet for innvandringsholdninger i alderskohorten 1960-1969 ($M = 4.19, SD = 1.37$) var signifikant forskjellig fra 1950-1959 ($M = 4.51, SD = 1.23$) og 1980-1989 ($M = 4.66, SD = 1.17$). Alderskohorten 1970-1979 ($M = 4.39, SD = 1.25$) var ikke signifikant forskjellig fra noen av de andre alderskohortene. Det ser altså ut som om gjennomsnittet i alderskohorten 1960-1969 skiller seg ut ved at det er signifikant lavere enn 1950-1959- og 1980-1989-kohorten, samtidig kan man likevel se at gjennomsnittene er jevnt over ganske like. Ved å studere figur 1 ser man at gjennomsnittsskåren for holdningene til innvandring viser seg å være ganske jevn, med alderskohorten 1960-1969 som har lavere gjennomsnittsskår enn de andre. Siden disse resultatene viser noen små variasjoner i gjennomsnittsskåren, kan det i likhet med det Hellevik og Hellevik (2017) fant, være en kohort- og/eller periodeeffekt som påvirker hvordan holdningene er. For å kontrollere for disse effektene i de videre analysene, slik at de ikke påvirker resultatene og for å få tak i den isolerte effekten av den psykologiske prosessen som

jeg er interessert i, velger jeg å dele deltakerne inn i alderskohorter og standardiserer deltakernes holdninger til innvandring innad i hver kohort (z-skårer), før jeg analyserer svarene deres samlet. Det kohortstandardiserte holdningsmålet er da et uttrykk for hvor langt over eller under gjennomsnittet i sin kohort hver deltaker befinner seg. To personer som begge har en skåre på 1 ligger begge ett standardavvik over gjennomsnittet i sin kohort, men har ikke identisk skåre på den ustandardiserte holdningsvariabelen fordi gjennomsnittene i kohortene er forskjellige.

Figur 1. Gjennomsnittsskåre på holdningsvariabelen i de forskjellige alderskohortene.

Statistiske analyser

For å teste hypotesene har jeg tatt i bruk hierarkiske multiple regresjonsanalyser. Analysene ble utført i statistikkprogrammet Statistical Package for Social Sciences (SPSS), versjon 27. Det var kun deltakere som tilhørte kohortene 1950-1959, 1960-1969, 1970-1979 og 1980-1989 som ble inkludert i analysene. Alle deltakerne som manglet svar på én eller flere av variablene ble ekskludert fra analysene. Det endelige utvalget bestod av 867 deltakere. Kriterievariabelen, holdning til innvandring, var standardisert (z-skårer) innad i kohortene i alle regresjonsanalysene.

For å teste hypotese 1, som hevder at det er en positiv relasjon mellom det å ha hatt venner med innvandrerbakgrunn i de formative årene og holdninger til innvandring i voksen

alder, ble det utført en hierarkisk multippel regresjonsanalyse. De demografiske variablene kjønn, utdanning og inntekt, som det skulle kontrolleres for, ble plassert i steg 1, venner med innvandrerbakgrunn i de formative årene ble satt som prediktorvariabel i steg 2, mens holdning til innvandring, standardisert innad i kohortene, ble satt som kriterievariabelen (utfallsvariabelen).

Videre ble variabelen som måler kontakt med personer med innvandrerbakgrunn i de formative årene og variabelen som måler om man hadde venner med innvandringsbakgrunn på tidspunktet for studien, satt inn i steg 3. Dette var for å teste hypotese 2 som postulerer at vennskap med personer med innvandrerbakgrunn i de formative årene fremdeles skal ha en positiv sammenheng med holdninger til innvandring i voksen alder når kontakt med personer med innvandrerbakgrunn i de formative årene og venner med innvandrerbakgrunn i voksen alder, er kontrollert for.

For å undersøke forskningsspørsmålet «*Gitt at jeg finner en overordnet sammenheng mellom vennskap med personer med innvandrerbakgrunn i de formative årene og holdninger i voksen alder, hvor langt tilbake går det an å spore denne sammenhengen?*» ble den samme regresjonsanalysen utført i hver av alderskohortene; 1950-1959, 1960-1969, 1970-1979 og 1980-1989.

Resultater

Deskriptiv statistikk

Deskriptiv statistikk for variablene i studien og korrelasjonene mellom dem er gjengitt i tabell 4. Tabellen viser en positiv korrelasjon mellom venner med innvandrerbakgrunn i de formative årene og innvandringsholdninger, $r = .14$, $p < .01$. Likeledes viser den en positiv relasjon mellom innvandringsholdninger og kontakt med personer med innvandrerbakgrunn i de formative årene ($r = .08$, $p < .05$), og innvandringsholdninger og venner med innvandrerbakgrunn i voksen alder ($r = .18$, $p < .01$). Dette viser at innvandringsholdninger er satt i sammenheng med det å ha hatt venner og kontakt med personer med innvandrerbakgrunn både i de formative årene og i voksen alder. De som har hatt venner eller har vært i kontakt med personer med innvandrerbakgrunn er mer positive til innvandring enn de som ikke har det.

Det var også en positiv sammenheng mellom kontakt med personer med innvandrerbakgrunn i de formative årene og venner med innvandrerbakgrunn i de formative

årene ($r = .49, p < .01$), venner med innvandrerbakgrunn i de formative årene og venner med innvandrerbakgrunn i voksen alder ($r = .27, p < .01$), og kontakt med personer med innvandrerbakgrunn i de formative årene og venner med innvandrerbakgrunn i voksen alder ($r = .23, p < .01$). I tillegg var det en positiv korrelasjon mellom kontakt med personer med innvandrerbakgrunn i de formative årene og alder ($r = .39, p < .01$), venner med innvandrerbakgrunn i de formative årene og alder ($r = .24, p < .01$), og venner med innvandrerbakgrunn i voksen alder og alder ($r = .12, p < .01$). Merk at aldersmålet er slik at jo høyere deltakerne skårer på aldersmålet desto yngre er de. Dette tyder på at det er større sannsynlighet for å ha hatt medelever og venner med innvandrerbakgrunn desto yngre man er.

Videre var det en positiv korrelasjon mellom utfallsvariabelen holdninger til innvandring og; Kjønn ($r = .20, p < .01$; kvinner er mer positive) og utdanning ($r = .22, p < .01$; de med høyere utdanning er mer positive enn de med lavere). Deskriptiv statistikk og korrelasjoner i hver av alderskohortene er presentert i tabell I i appendiks.

Tabell 4

Gjennomsnitt, standardavvik og korrelasjoner for kontaktvariabel, vennskapsvariabler, holdningsvariabel og bakgrunnsvariabler (N = 867)

Variabler	<i>M</i>	<i>SD</i>	1	2	3	4	5	6	7	8
1. Kjønn	1.49	.50	-							
2. Fødselsår	4.04	1.04	.02	-						
3. Utdanning	2.62	.54	.12**	.13**	-					
4. Inntekt	5.04	1.88	-.23**	.16**	.34**	-				
5. Kontakt, 15 år	.28	.45	-.04	.39**	.07*	.02	-			
6. Vennskap, 15 år	.14	.35	.02	.24**	.03	-.01	.49**	-		
7. Vennskap, Nåværende	.42	.49	.01	.12**	.06	-.04	.23**	.27**	-	
8. Holdning til innvandring	.00	1.00	.20**	.00	.22**	.01	.08*	.14**	.18**	-

Notat. **Kjønn:** Mann = 1 og Kvinne = 2, **Fødselsår:** 3 = 1950-1959, 4 = 1960-1969, 5 = 1970-1979, 6 = 1980-1989, **Kontakt:** 0 = ingen kontakt, 1 = kontakt, **Vennskap:** 0 = ingen vennskap, 1 = vennskap, **Holdning til innvandring:** standardisert innad hver alderskohort (z-skårer), fra negative til positive holdninger

* $p < .05$. ** $p < .01$. *** $p < .001$.

Sammenhenger mellom vennskap og innvandringsholdninger

For å teste hypotese 1 og 2 ble det utført en multipel regresjonsanalyse, og resultatene fra denne vises i tabell 5. De demografiske variablene i steg 1, kjønn, utdanning og inntekt, forklarte til sammen 8 % av variasjonen i holdninger til innvandring, $R^2 = .08$, $F(3,863) = 23.54$, $p < .001$. Både kjønn ($B = .33$, $p < .001$) og utdanning ($B = .37$, $p < .001$) hadde en positiv relasjon til innvandringsholdninger, mens inntekt hadde ingen sammenheng med innvandringsholdninger, $B = -.01$, $p = .704$. Dette betyr at kvinner hadde mer positive holdninger til innvandring enn det menn hadde, og de med høyere utdanning hadde mer positive holdninger enn de med lavere utdanning.

Hypotese 1. Modell 2, som inkluderer variabelen venner med innvandrerbakgrunn i de formative årene i steg 2, forklarte additivt 2% av variansen i innvandringsholdninger, $\Delta R^2 = .02$, $\Delta F(1,862) = 17.14$, $p < .001$. Når demografiske variabler var kontrollert for, hadde venner med innvandrerbakgrunn i de formative årene en statistisk signifikant sammenheng med innvandringsholdninger, der relasjonen var positiv, $B = .38$, $p = .001$. Dette tyder på at det å ha hatt venner med innvandrerbakgrunn i de formative årene predikerte her mer positive holdninger til innvandring i voksen alder. Hypotese 1 ble dermed støttet av funnene i denne studien.

Hypotese 2. I steg 3 ble variablene vennskap med personer med innvandrerbakgrunn i voksen alder og kontakt med personer med innvandrerbakgrunn i de formative årene inkludert for å teste hypotese 2. Den postulerte at variabelen venner med innvandrerbakgrunn i de formative årene fremdeles hadde en sammenheng med holdninger når vennskap med personer med innvandrerbakgrunn i voksen alder og kontakt med personer med innvandrerbakgrunn i de formative årene var kontrollert for.

Da kontakt med personer med innvandrerbakgrunn i de formative årene og vennskap med personer med innvandrerbakgrunn i voksen alder ble lagt til i modellen, forklares ytterligere 2 % av variasjonen i innvandringsholdningsvariabelen, $\Delta R^2 = .02$, $\Delta F(2,860) = 8.23$, $p < .001$. Det var ingen statistisk signifikant relasjon mellom kontakt med personer med innvandrerbakgrunn i de formative årene og innvandringsholdninger, $B = -.01$, $p = .907$. Det var derimot en statistisk signifikant relasjon mellom vennskap med personer med innvandrerbakgrunn i voksen alder og innvandringsholdninger, $B = .27$, $p < .001$. I dette steget, der kontakt med personer med innvandrerbakgrunn i de formative årene og vennskap med personer med innvandrerbakgrunn i voksen alder var kontrollert for, var det fremdeles en

statistisk signifikant, positiv sammenheng mellom venner med innvandrerbakgrunn i de formative årene og innvandringsholdninger, $B = .29$, $p = .008$. Dette resultatet tyder på at det å ha hatt venner med innvandrerbakgrunn i de formative årene er relatert til det å være mer positiv til innvandring som voksen, selv når det å ha vært i kontakt med personer med innvandrerbakgrunn i de formative årene og vennskap med personer med innvandrerbakgrunn i voksen alder var tatt høyde for. Dette ga støtte til hypotese 2.

Tabell 5Resultatene fra den hierarkiske multiple regresjonsanalysen ($N = 867$)

	Steg 1 ($df = 3,863$)				Steg 2 ($df = 4,862$)				Steg 3 ($df = 6,860$)			
	<i>B</i>	<i>SE B</i>	<i>t</i>	<i>p</i>	<i>B</i>	<i>SE B</i>	<i>t</i>	<i>p</i>	<i>B</i>	<i>SE B</i>	<i>t</i>	<i>p</i>
Kjønn	.33***	.07	4.87	<.001	.33***	.07	4.63	<.001	.34***	.07	4.75	<.001
Utdanning	.37***	.07	5.59	<.001	.36***	.07	6.21	<.001	.34***	.07	5.90	<.001
Inntekt	-.01	.02	-.38	.194	-.01	-.02	-1.25	.211	.00	.02	-1.00	.316
Venner, 15 år					.38***	.09	4.31	<.001	.29**	.11	2.60	.009
Kontakt, 15 år									-.01	.08	0.41	.681
Venner, Nå									.27***	.07	3.81	<.001
R^2		.08***				.09***				.11***		
ΔR^2						.02***				.02***		

Notat. **Kjønn:** Mann = 1 og Kvinne = 2, **Fødselsår:** 3 = 1950-1959, 4 = 1960-1969, 5 = 1970-1979, 6 = 1980-1989, **Kontakt:** 0 = ingen kontakt, 1 = kontakt, **Vennskap:** 0 = ingen vennskap, 1 = vennskap, **Holdning til innvandring:** standardisert innad hver alderskohort (z-skårer), fra negative til positive holdninger

** $p < .01$. *** $p < .001$.

Forskningsspørsmålet

Siden det i regresjonsanalysen ble funnet sammenheng mellom venner med personer med innvandringsbakgrunn i de formative årene og holdning til innvandring, gjennomførte jeg den samme regresjonsanalysen i hver alderskohort. Dette var for å undersøke hvor langt tilbake i tid denne sammenhengen kunne spores. Resultatene fra disse analysene er presentert i tabell 6-9.

I alderskohort 1950-1959 og 1970-1979 ble det i steg 2, der demografiske faktorer er kontrollert for, funnet en signifikant positiv sammenheng mellom venner med innvandrerbakgrunn i de formative årene og innvandringsholdninger (henholdsvis $B = .49, p = .016$ og $B = .43, p = .046$). Denne sammenhengen var ikke lenger signifikant da kontakt med personer med innvandrerbakgrunn i de formative årene og vennskap med personer med innvandrerbakgrunn i voksen alder ble kontrollert for i steg 3 (henholdsvis $B = .09, p = .700$ og $B = .38, p = .111$). I alderskohorten 1960-1969 ble det ikke funnet noen signifikant sammenheng mellom venner med innvandrerbakgrunn i de formative årene og innvandringsholdninger. I den yngste alderskohorten, 1980-1989, var venner med innvandrerbakgrunn i de formative årene en signifikant prediktor for innvandringsholdninger både i steg 2 ($B = .81, p < .001$) og steg 3 ($B = .69, p = .001$). Altså kunne vennskap med personer med innvandrerbakgrunn i de formative årene predikere holdninger til innvandring i voksen alder hos personer som var født mellom 1980 og 1989, også når kontakt med personer med innvandrerbakgrunn i de formative årene og vennskap med personer med innvandrerbakgrunn i voksen alder var kontrollert for. Dette tyder på at man kan spore holdninger til innvandring tilbake til vennskap i de formative årene for personer som tilhører alderskohorten 1980-1989, men ikke for de eldre alderskohortene. Tatt i betraktning at disse personene var 32-41 år gamle på tidspunktet for studien, viser dette at man kan spore holdningene tilbake til intergruppevennskap deltakerne hadde 17-26 år tidligere.

Tabell 6

Resultatene for den hierarkiske multiple regresjonsanalysen utført i alderskohorten 1950-1959 (N = 341)

	Steg 1 (df = 3,337)				Steg 2 (df = 4, 336)				Steg 3 (df = 6,334)			
	B	SE B	t	p	B	SE B	t	p	B	SE B	t	p
Kjønn	.50***	.11	4.55	<.001	.51***	.11	4.68	<.001	.48***	.11	4.42	<.001
Utdanning	.27**	.10	2.81	.005	.26**	.10	2.76	.006	.28**	.09	2.98	.003
Inntekt	.02	.03	0.48	.635	.02	.03	0.52	.604	.01	.03	0.31	.754
Venner, 15 år					.49*	.20	2.43	.016	.09	.24	0.39	.700
Kontakt, 15 år									.14	.18	0.81	.420
Venner, Nå									.49***	.11	4.52	<.001
R ²		.09***				.011***				.16***		
ΔR ²						.02*				.05***		

Notat. **Kjønn:** Mann = 1 og Kvinne = 2, **Fødselsår:** 3 = 1950-1959, 4 = 1960-1969, 5 = 1970-1979, 6 = 1980-1989, **Kontakt:** 0 = ingen kontakt, 1 = kontakt, **Vennskap:** 0 = ingen vennskap, 1 = vennskap, **Holdning til innvandring:** standardisert innad hver alderskohort (z-skårer), fra negative til positive holdninger

* $p < .05$. ** $p < .01$. *** $p < .001$.

Tabell 7

Resultatene for den hierarkiske multiple regresjonsanalysen utført i alderskohorten 1960-1969 (N = 257)

	Steg 1 (df = 3,253)				Steg 2 (df = 4, 252)				Steg 3 (df = 6,250)			
	B	SE B	t	p	B	SE B	t	p	B	SE B	t	p
Kjønn	.20	.13	1.54	.124	.19	.13	1.49	.138	.21	.13	1.63	.104
Utdanning	.57***	.13	4.55	<.001	.56***	.13	4.50	<.001	.54***	.13	4.30	<.001
Inntekt	-.05	.04	-1.38	.170	-.05	.04	-1.36	.175	-.04	.04	-1.15	.253
Venner, 15 år					.13	.18	0.72	.472	.02	.20	0.12	.908
Kontakt, 15 år									.10	.16	0.63	.531
Venner, Nå									.16	.13	1.22	.222
R ²		.10***				.11***				.11***		
ΔR ²						.00				.01		

Notat. **Kjønn:** Mann = 1 og Kvinne = 2, **Fødselsår:** 3 = 1950-1959, 4 = 1960-1969, 5 = 1970-1979, 6 = 1980-1989, **Kontakt:** 0 = ingen kontakt, 1 = kontakt, **Vennskap:** 0 = ingen vennskap, 1 = vennskap, **Holdning til innvandring:** standardisert innad hver alderskohort (z-skårer), fra negative til positive holdninger

* $p < .05$. ** $p < .01$. *** $p < .001$.

Tabell 8

Resultatene for den hierarkiske multiple regresjonsanalysen utført i alderskohorten 1970-1979 (N = 158)

	Steg 1 (df = 3,154)				Steg 2 (df = 4, 153)				Steg 3 (df = 6,151)			
	B	SE B	t	p	B	SE B	t	p	B	SE B	t	p
Kjønn	.25	.16	1.56	.121	.30	.16	1.86	.065	.29	.16	1.79	.076
Utdanning	.41*	.17	2.38	.019	.42*	.17	2.44	.016	.44*	.18	2.50	.014
Inntekt	.07	.05	1.33	.186	.08	.05	1.59	.115	.08	.05	1.48	.142
Venner, 15 år					.43*	.21	2.01	.046	.38	.24	1.60	.111
Kontakt, 15 år									.31	.18	0.70	.486
Venner, Nå									-.09	.16	-0.58	.561
R ²		.09**				.11**				.12**		
ΔR ²						.02*				.00		

Notat. **Kjønn:** Mann = 1 og Kvinne = 2, **Fødselsår:** 3 = 1950-1959, 4 = 1960-1969, 5 = 1970-1979, 6 = 1980-1989, **Kontakt:** 0 = ingen kontakt, 1 = kontakt, **Vennskap:** 0 = ingen vennskap, 1 = vennskap, **Holdning til innvandring:** standardisert innad hver alderskohort (z-skårer), fra negative til positive holdninger

* $p < .05$. ** $p < .01$. *** $p < .001$.

Tabell 9

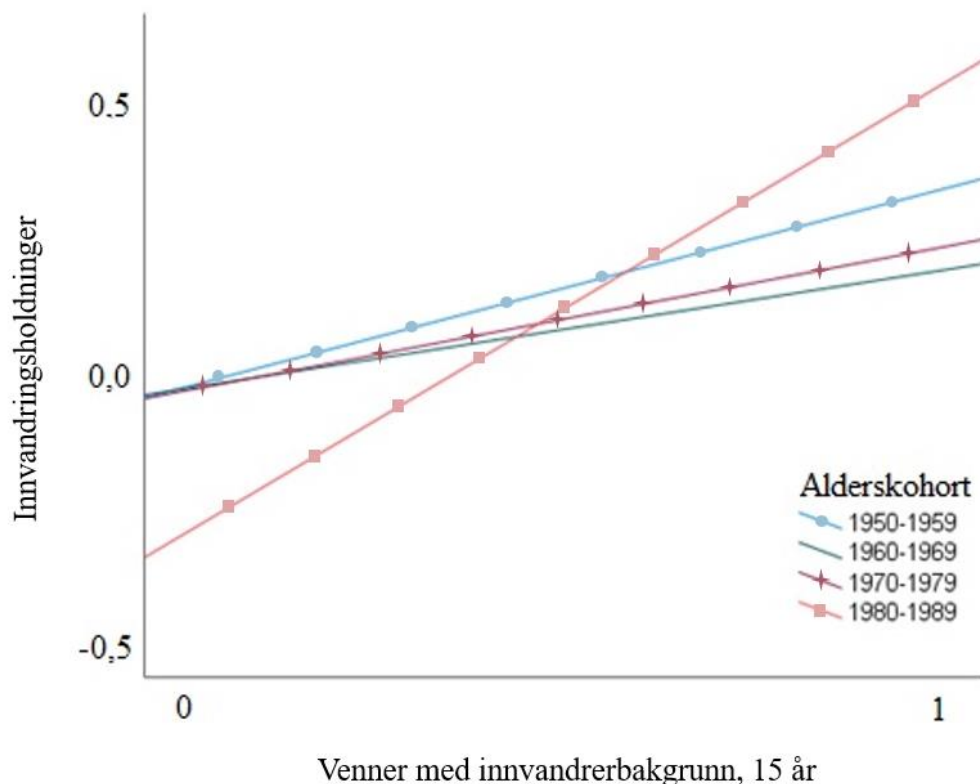
Resultatene for den hierarkiske multiple regresjonsanalysen utført i alderskohorten 1980-1989 (N = 111)

	Steg 1 (df = 3,107)				Steg 2 (df = 4, 106)				Steg 3 (df = 6,104)			
	B	SE B	t	p	B	SE B	t	p	B	SE B	t	p
Kjønn	.25	.19	1.31	.195	.13	.18	0.73	.465	.17	.18	0.94	.350
Utdanning	.31	.25	1.26	.209	.45	.23	1.93	.056	.37	.23	1.57	.119
Inntekt	-.07	.06	-1.20	.234	-.07	.05	-1.30	.197	-.04	.05	-0.83	.410
Venner, 15 år					.81***	.18	4.48	<.001	.69**	.20	3.39	<.001
Kontakt, 15 år									.00	.21	0.00	1.000
Venner, Nå									.38*	.18	2.09	.039
R ²		.05				.20***				.23***		
ΔR ²						.15***				.03		

Notat. **Kjønn:** Mann = 1 og Kvinne = 2, **Fødselsår:** 3 = 1950-1959, 4 = 1960-1969, 5 = 1970-1979, 6 = 1980-1989, **Kontakt:** 0 = ingen kontakt, 1 = kontakt, **Vennskap:** 0 = ingen vennskap, 1 = vennskap, **Holdning til innvandring:** standardisert innad hver alderskohort (z-skårer), fra negative til positive holdninger

* $p < .05$. ** $p < .01$. *** $p < .001$.

Regresjonslinjene som viser sammenhengen mellom vennskap med personer med innvandrerbakgrunn i de formative årene og innvandrerholdninger i de forskjellige alderskohortene er presentert i figur 2. Grafen viser sterkest stigning i alderskohorten 1980-1989, mens man ser tendenser til at vennskap med personer med innvandrerbakgrunn også relateres til mer positive innvandringsholdninger i de andre alderskohortene.

Figur 2. Graf som viser regresjonslinjen til de forskjellige alderskohortene.

Diskusjon

Hensikten med studien var å undersøke sammenhenger mellom relasjoner med personer med innvandrerbakgrunn i de formative årene og nordmenns holdninger til innvandring i voksen alder. I tillegg ville jeg undersøke hvor langt tilbake i tid man kunne spore en sammenheng.

I tråd med hypotese 1 fant jeg en sammenheng mellom det å ha hatt venner med innvandrerbakgrunn i de formative årene og holdninger til innvandring i voksen alder.

Deltakerne som hadde hatt én eller flere venner med innvandrerbakgrunn i de formative årene hadde mer positive holdninger til innvandring som voksne enn de av deltakerne som ikke hadde hatt venner med innvandrerbakgrunn i de formative årene. Denne sammenhengen var fremdeles til stede, men litt svakere, etter at venner med innvandrerbakgrunn i voksen alder og kontakt med personer med innvandrerbakgrunn i de formative årene var kontrollert for, noe som gir støtte til hypotese 2. Da jeg utforsket sammenhengene innad i de forskjellige alderskohortene fant jeg signifikante funn kun for alderskohorten født i 1980-1989, som var den yngste kohorten i denne studien. Det vil si at funnene i utvalget som helhet primært var et resultat av sammenhengen funnet blant de yngste deltakerne. Jeg vil videre diskutere funnene fra analysene.

Sammenheng i alderskohorten født i 1980-1989

Den utforskende analysen avslørte at sammenhengen i alderskohorten med deltakere født i 1980-1989 antageligvis var ansvarlig for utslaget i analysen utført i hele utvalget. I denne alderskohorten var styrken mellom variablene $B = .81, p < .001$ før kontakt i de formative årene og vennskap på tidspunktet for studien var kontrollert for. Etter å regulere for de nevnte variablene var styrken på sammenhengen mellom vennskap med personer med innvandrerbakgrunn i de formative årene og holdninger til innvandring i voksen alder $B = .69, p < .001$. Dette betyr at de som hadde venner med innvandrerbakgrunn i de formative årene skårer 0.69 standardavvik høyere på holdningsmålet enn de som ikke hadde det. Denne sammenhengen kan sies å være relativt sterk.

Deltakerne i denne alderskohorten var mellom 32 år og 41 år på tidspunktet for datainnsamlingen av deres innvandringsholdninger. Prediktorvariabelen, som er satt til da de var 15 år, var vennskap som deltakerne hadde for 17-26 år siden. Det er altså i denne studien funnet en sammenheng med et tidsspenn på 17-26 år. Funnet indikerer at det kan være en langtidseffekt av intergruppevennskap på innvandringsholdninger som går utover tidsspennet i tidligere utførte longitudinelle studier (som f. eks Brown et al., 2007; Titzmann et al., 2015).

Utviklingen av innvandringsholdninger i de formative årene. Det å kunne spore innvandringsholdningene deltakerne hadde som voksen tilbake til vennskap med personer med innvandrerbakgrunn i de formative årene, slik vi ser i alderskohorten født i 1980-1989 i min studie, passer til det som postuleres i de-formative-år-hypotesen og den-økende-standhaftighetshypotesen (Krosnick & Alwin, 1989; Kustov et al., 2019). Vennskapene som

deltakerne hadde på et tidspunkt der holdningene deres var svært mottakelige for påvirkning, kan ha hatt betydning for hvordan holdningene ble formet, før holdningene krystalliserte seg i større grad. Videre underbygges dette av annen forskning som viser at innvandringsholdninger er mer tilbøyelig til å endres i ung alder og blir mer stabile når man blir eldre (Kustov et al., 2019) og at intergruppevennskap er forbundet med mer positive holdninger i de formative årene (se blant annet Brown et al., 2007; Titzmann et al., 2015; Wölfer et al., 2016). I tillegg viser Wölfer og kolleger (2016) at intergruppevennskap har mindre innvirkning på holdninger når man har nådd voksen alder, noe som tyder på en større holdningsstabilitet.

Langtidseffekt av kontakthypotesen. Assosiasjonen mellom intergruppevennskap og innvandringsholdninger i studien min samsvarer med kontakthypotesen (Allport, 1954), altså at det å ha kontakt med personer i en utgruppe reduserer negative holdninger til gruppen, og med andre studier som har testet hypotesen tidligere (se blant annet meta-analysen utført av Pettigrew & Tropp, 2006).

Et av hovedmomentene i min studie var å undersøke om jeg kunne finne indikasjoner på at det er en langtidseffekt av vennskap i de formative årene på holdninger i voksen alder, ved å se om det var mulig å finne en sammenheng mellom vennskap i *de formative årene* og holdninger i *voksen alder*. Det ble som nevnt funnet en sammenheng med et tidsspenn på mellom 17-26 år i min studie. Langtidseffekten vi her ser antydninger til går ut over de effektene som allerede er blitt funnet støtte for i prospektive longitudinelle studier (slik som eksempelvis Brown et al., 2007; Paluck et al., 2018; Titzmann et al., 2015), der det er funnet vedvarende effekter, men utfallet er målt etter et vesentlig kortere tidsrom. Derfor sier disse studiene lite om denne effekten vedvarer ut over tidsrommet for selve studiene. Når dette er sagt, er det viktig å være bevisst på at man på grunn av det ikke-eksperimentelle forskningsdesignet ikke kan bruke resultatene fra studien min til å konkludere om årsakssammenheng, de kan bare vise til en relasjon mellom variablene. Likevel er det, som fremlagt innledningsvis, en teoretisk antakelse om at det er vennsapsrelasjoner i de formative årene som skal ha påvirket holdningene.

Sammenhengene jeg har funnet i min studie er også i overenstemmelse med andre retrospektive studier som er blitt utført tidligere, og som viser til lignende sammenhenger mellom kontakt i barndommen og holdninger i voksen alder (Ellison & Powers, 1994; Emerson et al., 2002; Wood & Sonleitner, 1996). Noe som skiller disse studiene fra min studie, er at disse studiene måler intergruppekontakt, ikke intergruppevennskap. Dermed bidrar min studie

med informasjon om intergruppevennskapets betydning, også når det er kontrollert for intergruppekontakt alene. I tillegg har ikke disse retrospektive studiene undersøkt sammenhengene kohortvis. Tatt resultatene fra min studie i betraktning, kan man oppdage systematiske forskjeller knyttet til alder ved å utføre analysene i alderskohorter. Disse to momentene vil jeg diskutere mer utdypende senere.

Betydningen av kvaliteten på kontakt. I min studie hadde vennskap med personer med innvandrerbakgrunn i de formative årene en sammenheng med innvandringsholdninger ($B = .29, p < .01$), mens kontakt med personer med innvandrerbakgrunn i de formative årene ikke hadde det ($B = -.01, p = .681$). Dette skiller mine funn fra det som er funnet tidligere i mange andre studier, som sett i Pettigrew og Tropp sin meta-analyse (Pettigrew & Tropp, 2006). Selv om disse studiene fant at vennskap hadde sterkere sammenheng med holdningsvariabler, hadde også kontakt en signifikant relasjon til holdninger. Likevel ga 4% av de 515 studiene som var inkludert i meta-analysen motsatt korrelasjon - at det å være i kontakt med en utgruppe ga mer negative holdninger - og 2% av studiene ga, i likhet med mine resultater, ingen signifikant sammenheng mellom kontaktvariabler og holdningsvariabler (Pettigrew & Tropp, 2011).

At min studie ikke finner en signifikant kobling mellom kontakt med personer med innvandrerbakgrunn i de formative årene og innvandringsholdninger, kan tyde på at kvaliteten på relasjonen til personene med innvandringsbakgrunn kan ha betydning for at den skal ha en vedvarende effekt på holdninger. Selv om det i andre retrospektive studier er funnet sammenhenger mellom kontakt med utgruppemedlemmer og holdninger, var det i disse studiene ikke kontrollert for vennsapsrelasjoner (Ellison & Powers, 1994; Emerson et al., 2002; Wood & Sonleitner, 1996). Dermed vet man ikke om vennskap med utgruppemedlemmer kan ha hatt en innvirkning på sammenhengen mellom kontakt og holdninger funnet i disse studiene. Større representasjon av utgruppemedlemmer, som kontaktvariabelen ofte tar utgangspunkt i, er forbundet med flere intergruppevennskap (Hallinan & Smith, 1985; Marinucci et al., 2021; Pettigrew, 2021). Denne forbindelsen underbygges i min studie, hvor det var en signifikant sammenheng mellom kontakt med personer med innvandrerbakgrunn i de formative årene og vennskap med personer med innvandrerbakgrunn i de formative årene ($r = .49, p < .01$). Sannsynligheten for vennskap med utgruppemedlemmer var større blant dem som hadde utgruppemedlemmer i klassen. Dermed er det nærliggende å tenke at de som skåret høyt på kontaktmålet i de nevnte retrospektive studiene kan ha hatt vennsapsrelasjoner med utgruppemedlemmer. Det er da mulig at disse vennsapsrelasjonene, med sine kvaliteter, kan

ha hatt innvirkning på utfallet. Dette er interessant, siden det berører spørsmålet om kontaktkvaliteten er utslagsgivende på hvorvidt kontakten skal ha en vedvarende effekt på holdninger.

Nære relasjoner, slik som vennsksrelasjoner, er lenge blitt betraktet som mer ideelle for å påvirke holdningene i en positiv retning, sammenlignet med mer overflatiske bekjentskap (Marinucci, 2021; Paolini et al., 2021; Pettigrew & Tropp, 2011). Dessuten kan intergruppekontakt være både positiv og negativ (Schäfer et al., 2021), mens det ligger implisitt i vennsksrelasjoner at de oppleves som positive. Pettigrew trakk frem vennskap som spesielt godt egnet for fordomsreduksjon allerede i 1998, og argumenterte for at det kan føre til økt og vedvarende kontakt mellom partene, samt mer dyptgående tilknytningsprosesser. Forskere har siden den gang gått systematisk frem og funnet støtte for at kvaliteten på relasjonen er av betydning (Davies et al., 2011; McLaughlin-Volpe, Aron, Wright & Reis 2000 som gjengitt i Pettigrew & Tropp, 2011; Voci & Hewstone, 2003). Mer nære former, slik som vennskap, er assosiert med mer positivt utfall på holdningsvariabler. Etter gjennomgang av forskningen på feltet konkluderte dessuten Pettigrew og Tropp (2011) med at nære relasjoner med høy kvalitet, slik som vennskap, er mer effektive til å redusere fordommer, enn hva kontakt i seg selv er. Grunnen til at kontaktkvaliteten blir vektlagt er fordi den trolig aktiverer de underliggende prosessene, som er viktig for at kontakten med utgruppedlemmer skal ha en effekt på holdninger. Utfra vennsks vedvarende natur kan det tenkes at disse prosessene vil kunne få optimal uttelling og vedlikeholde effekten av vennskap over tid til holdningene har satt seg.

Hvordan forklare de ikke-signifikante funnene i de andre alderskohortene?

Hva kan være grunnen til at jeg kun finner en sammenheng i den yngste alderskohorten? Én mulig forklaring er at effekten av vennskap på holdninger dapper av etter 17-26 år. Dette samsvarer derimot ikke med teori og empiri knyttet til betydningen av erfaringer i de formative år og holdningers stabilitet (Krosnick & Alwin, 1989; Kustov et al., 2019). Teorier postulerer at holdningene skal være relativt stabile etter at de har utviklet seg i de formative årene. Dette gir grunnlag for å anta at holdningene skulle være de samme etter fylte 40 som i forkant. Dermed skulle det likeså tenkes at man skulle kunne finne samme korrelasjoner hos de eldste kohortene.

Det kan finnes andre forklaringer enn at effekten opphører eller at holdninger er fleksible også i voksen alder. Det kan være andre faktorer som har forårsaket at det ikke blir

funnet en signifikant sammenheng i de tre eldste kohortene, selv om det likevel kan eksistere en sammenheng.

Jeg vil nå drøfte hvordan en blanding av metodologiske aspekter og særpreg ved alderskohortene kan ha en innvirkning på at en sammenheng uteble.

Hindringer for opprettholdelse av vennskapseffekt. En årsak til at jeg ikke finner en sammenheng i de tre eldste kohortene kan være knyttet til hvordan befolkningssammensetningen var i de formative årene til de forskjellige alderskohortene. Dette kan ha hatt innvirkning på hvorvidt effekten av intergruppevennskap har vedvart frem til holdningene krystalliserte seg. Et utgangspunkt for dette resonnementet er hva jeg har satt som tidspunkt for de formative årene, nemlig 15-årsalderen. Som nevnt i introduksjonen er det uenigheter mellom forskere om hva som kan benevnes som de formative årene (Krosnick & Alwin, 1989). Noen mener at de formative årene slutter ved fylte 18 år, mens andre mener de fortsetter inn i 20-årene, til ung voksen alder. I studiene til Kustov og kolleger (2019), Krosnick og Alwin (1989; 1991) og Wölfer og kolleger (2016) har forskerne operasjonalisert den yngste alderskohorten som henholdsvis 18-30 år, 18-25 år og 13-19 år. Det er i disse alderskohortene holdningene viser seg å være fleksible, mens deltakerne som er eldre viser mer stabilitet i sine holdninger.

En vesentlig forutsetning for at studien min faktisk undersøker det den er ment å undersøke er at operasjonaliseringen av variablene mine er slik at variablene måler det de skal måle. For at man skal kunne spore holdningene tilbake til intergruppevennskap i de formative årene, må effekten av intergruppevennskapene være til stede når holdningene krystalliserer seg. Sett at holdningene krystalliserer seg på et tidspunkt lenge etter 15-årsalderen kan det være flere år som skiller dataene for vennskap i de formative årene i studien min og tidspunktet for når holdninger krystalliserer seg. Da kan det som skjer mellom tidspunktet deltakerne var 15 år og krystalliseringen av holdninger være av betydning.

Det er mulig at intergruppevennskapene som er notert ved 15-årsalderen falt bort før holdningene hadde krystallisert seg. Forskning viser at det er vanskeligere å opprettholde intergruppevennskap enn vennskap med medlemmer av sin egen gruppe (Aboud et al., 2003; Pettigrew, 2011; Turner & Cameron, 2016). Dessuten er det funnet tendenser til at antall utgruppevenner reduseres med alderen (Miklikowska, 2017; Wölfer et al., 2016; Wölfer & Hewstone, 2018) og at ungdommer har en preferanse for vennskap med personer som tilhører sin egen gruppe (Bellmore et al., 2007; Turner & Cameron, 2016). Hvis vennskapet deltakerne hadde da de var 15 år tar slutt, er det mulig at effekten av det med tiden går over (Miklikowska,

2017) før holdningene har krystallisert seg. Resultatene fra Miklikowskas (2017) longitudinelle studie ga nemlig indikasjoner på at den positive effekten intergruppevennskap i tidlige ungdomsår har på holdninger opphører etter hvert som man blir eldre (da deltakerne var 17-18 år). Selv trekker hun frem at dette kan bety at man er avhengig av vedvarende kontakt for å kunne oppnå en langtidseffekt. Som nevnt er det tendenser som tilsier at intergruppevennskap er vanskelig å opprettholde hos ungdom. En alternativ måte å opprettholde en effekt av intergruppevennskap på er å etablere nye intergruppevennskap.

Det å ha hatt kontakt/vennskap med utgruppemedlemmer gjør at man i større grad søker kontakt/nye vennskap med utgruppemedlemmer sammenlignet med de som ikke har hatt det (Pettigrew og Tropp, 2011; Slavin & Cooper, 2000; Stearns et al., 2009). Dermed kan man anta at det å ha hatt vennskap med personer med innvandrerbakgrunn da man var 15 år kan gi indikasjoner på at disse deltakerne var mer tilbøyelig til å søke kontakt og knytte nye vennskapsbånd med utgruppemedlemmer i fortsettelsen av de formative årene. Dette kan videre ha betydning for at effekten av intergruppevennskap skal bli vedlikeholdt i fortsettelsen av de formative årene frem til holdningene har blitt mer stabile.

I henhold til de følgende momentene (1) det ser ut til å være vanskelig å opprettholde intergruppevennskap og (2) personer som allerede har vært i kontakt med utgruppemedlemmer i større grad søker kontakt med utgruppemedlemmer enn de som ikke har vært det, er det visse faktorer som kan være med på å forklare hvorfor vi finner en sammenheng i den yngste alderskohorten, men ikke hos de som er eldre. Hvis intergruppevennskap har en tendens til å opphøre, kan det å søke ut nye intergrupperelasjoner være viktig for å vedlikeholde effekten av intergruppekontakt på holdninger. Hvis vennskapet man hadde ved 15 årsalderen avsluttes, er man da avhengig av at det er flere utgruppemedlemmer tilgjengelig for å kunne danne nye vennskap. Da er det nødvendig med representasjon av utgruppemedlemmer i omgivelsene rundt.

Innvandring var ikke et like utbredt fenomen i Norge i de eldste deltakernes ungdom som i de yngstes. Mangfoldet i befolkningen gjennom innvandring har økt fra da alderskohort 1950-1959 befant seg i de formative årene til 1980-1989-kohorten befant seg der. I korrelasjonstabellen (Tabell 4) ser man at yngre deltakere i større grad har hatt venner med innvandrerbakgrunn i de formative årene sammenlignet med eldre ($r = .24$). Det samme gjelder kontakt med personer med innvandrerbakgrunn i de formative årene ($r = .39$). Hvis man ser på hva respondentene har svart på vennskapsvariabelen (Appendiks H), ser man i kohortene 1950-1959, 1960-1969 og 1970-1979 at henholdsvis 7,2 %, 12,7 % og 15,1 % av deltakerne hadde

venner med innvandrerbakgrunn i de formative årene, mens når man går videre til alderskohort 1980-1989 er det 36,8 % av respondentene som hadde venner med innvandrerbakgrunn i de formative årene. På kontaktvariabelen var det 13,6 % (1950-1959), 23,5 % (1960-1969), 35,5 % (1970-1979), 71,1 % (1980-1989) som tilhørte gruppene som hadde hatt kontakt med personer med innvandrerbakgrunn i de formative årene. Dette viser tydelig at det var relativt færre med innvandrerbakgrunn i skoleklassene til de eldste kohortene. Likeledes at det var mer uvanlig for dem å ha vennskap med personer med innvandrerbakgrunn, noe som er logisk tatt i betraktning at det *var* færre man kunne være venn med. Man ser at det er først i alderskohorten 1980-1989 at det er mer vanligere å ha hatt personer med innvandrerbakgrunn i skoleklassen enn hva det er å ikke ha hatt det.

På bakgrunn av at det var mindre representasjon av personer med innvandrerbakgrunn i de formative årene til deltakerne født mellom 1950-1979 enn hva det var for deltakerne født i 1980-1989, gir det grunn til å tro at det var lettere for sistnevnte gruppe å danne nye vennskap. Det er nemlig større sannsynlighet for å danne intergruppevennskap hvis det er større representasjon av utgruppemedlemmer (Hallinan & Smith, 1985; Kauff et al., 2021). Derfor er det tenkelig at 1980-1989-kohorten formet videre vennskap hvis de mistet vennskapet de hadde da de var 15 år. Dermed hadde deltakerne født i 1980-1989 et bedre grunnlag for å klare å opprettholde en vedvarende effekt av intergruppevennskap på holdninger sammenlignet med deltakerne i de andre kohortene.

Hvis man er avhengig av at effekten vennskap har på holdningene skal vedvare helt til holdningene har krystallisert seg, er det avgjørende at muligheten for å kunne opprettholde vennskapseffekten er til stede. Manglende representasjon av personer med innvandrerbakgrunn i befolkningen kan potensielt ha satt begrensninger for dette. Ut fra dette kan det tenkes at effekten av intergruppevennskapet da deltakerne i de eldste kohortene var 15 år opphørte før de formative årene var over.

Normer og holdninger blant familie og venner. Den normative konteksten blir sett på som en innflytelsesrik faktor for å initiere kontakt og vennskap (White et al., 2021). Ungdommer kan spesielt bli påvirket av de sosiale normene og holdningene til sine nærmeste, slik som venner og foreldre (Edmonds & Killen, 2009; Hjerm et al., 2018; Horn, 2003; Miklikowska, 2017; White et al., 2021). Vissheten om at andre inngruppemedlemmer har intergruppevennskap gir en opplevelse av normer om at det er akseptert å omgås utgruppemedlemmer (De Tezanos-Pinto et al., 2010; Turner et al., 2008). Studier viser at opplevelsen av slike normer predikerer ønske om å søke kontakt med utgruppemedlemmer og

etablere intergruppevennskap (Tropp et al., 2014; White et al., 2021; Wölfer et al., 2016; Wölfer et al., 2019). I tillegg kan man oppleve mindre nærhet i relasjonen hvis foreldre er negative til utgruppen (Edmonds og Killen, 2009)

Hvis de sosiale normene og holdningene i samfunnet var annerledes i de forskjellige alderskohortenes oppvekst, kan dette ha hatt innvirkning på holdningene og atferden til deltakerne i studien. På bakgrunn av kontaktteorien og eksponeringsperspektivet, at eksponering til et objekt kan i seg selv føre til at man liker objektet bedre (Bornstein, 1989; Rhodes et al., 2001), kan det tenkes at negative holdninger til personer med innvandringsbakgrunn var mer utbredt da de eldste kohortene befant seg i sine formative år. Dette er på grunn av en mer homogen befolkning og generelt mindre eksponering gjennom medier.

Det kan videre tenkes at deltakerne i de eldste kohortene ikke fikk en opplevelse av normer om aksept for intergruppevennskap av sine inngruppervenner via deres vennsrelasjoner til utgruppemedlemmer i samme grad som i den yngste kohorten. Som nevnt var det et fåtall som hadde venner med innvandrerbakgrunn i de tre eldste alderskohortene, mens andelen var en del større i den yngste. Det er nærliggende å tenke at det også da var mer uvanlig å ha venner som hadde vennskap med personer med innvandrerbakgrunn, mens det angivelig var mer vanlig for de som tilhører 1980-1989-kohorten. Kanskje opplevde ikke deltakerne født mellom 1980-1989 at normene mot å omgås utgruppemedlemmer var like sterke, og dermed hindret dem ikke fra å oppsøke videre kontakt med utgruppemedlemmer.

Tendenser i de andre kohortene

Selv om det ikke var noen signifikant sammenheng mellom venner med innvandrerbakgrunn i de formative årene og innvandringsholdninger hos deltakerne født mellom 1950-1979, ser vi likevel en signifikant sammenheng mellom venner med innvandrerbakgrunn i de formative årene og innvandringsholdninger før kontakt i de formative årene og nåværende vennskap er tatt med i regresjonen i alderskohortene 1950-1959 og 1970-1979. Sammenhengen forsvinner altså i tredje trinn av regresjonsmodellen der kontakt og nåværende vennskap blir inkludert. Selv om funnene ikke er signifikante i de tre eldste alderskohortene er det i de fleste kohortene likevel tendenser til mer positive holdninger for de som har hatt venner med innvandrerbakgrunn i de formative årene enn de som ikke har hatt det. Dette er også visualisert i figur 2 i resultatdelen. Man kan dermed ikke se bort fra at det likevel er en sammenheng der, selv om jeg ikke klarer å påvise det med statistisk signifikans i min

studie. Som nevnt er det ikke utelukket at metodologiske begrensinger eller samfunnsmessige omstendigheter i hver enkelt kohorts formative år kan ha hatt innvirkning på utfallet.

Metoderefleksjoner

Utvalget. Størrelsen på utvalget kan være en metodologisk svakhet. Selv om utvalget i utgangspunktet er stort, blir det ikke så mange deltakere i hver gruppe når man deler det inn i alderskohorter, noe som kan gi problemer med statistisk styrke («power»). Dette kan være en mulig grunn til at det ikke ble påvist noen sammenheng i alderskohortene født i 1950-1959, 1960-1969 og 1970-1979.

Det var også få i de eldste kohortene som hadde vært i kontakt med eller hadde venner med innvandrerbakgrunn. Vi ser allerede av svarene som respondentene har gitt i spørreundersøkelsen (Appendiks I) at det var et fåtall av respondentene i de eldste kohortene som hadde venner med innvandrerbakgrunn, noe som gir en stor skjevfordeling. Siden det var tydelige tendenser til sammenheng i de andre kohortene, dog ikke signifikante, kan størrelsen på utvalget spille en rolle. Hvis det hadde vært flere deltakere, kunne det mulig fått et annet utslag.

Holdningsmålet. Som nevnt innledningsvis har mye av forskningen innenfor kontaktteori-feltet hatt holdninger og fordommer rettet mot utgruppen som utfallsmål. I denne studien var det derimot innvandringsholdninger som var kriterievariabelen, noe som er mer policy-relaterte holdninger. I regresjonene kjørt på alle alderskohortene samlet ser det ut til at vennskap med personer med innvandrerbakgrunn har sammenheng med denne typen holdninger. I kohortanalysene ser man, som konstatert tidligere, at innvandringsholdninger kun har sammenheng med vennskap med personer med innvandrerbakgrunn i de formative årene i alderskohort 1980-1989, mens vennskap med personer med innvandrerbakgrunn i voksen alder er assosiert med innvandringsholdninger i alderskohortene 1950-1959 og 1980-1989. Dette tyder på at vennskap til en viss grad generaliserer seg til policy-relevante holdninger. Det at kontakt/vennskap har sammenheng med policy-holdninger er også funnet i andre studier (Hays & Dowds, 2006; Jackman & Crane, 1986; Pettigrew et al., 2007).

Mangelen på signifikant sammenheng mellom variablene i enkelte kohorter kan være fundert i at vennskapskontakten ikke har generalisert seg ut over holdninger til selve gruppen eller de kontekstuelle forholdene. Det er slik at kontakt ofte har sterkere sammenheng med fordommer og interaksjonspreferanser enn med policy-preferanser, og dette er på bakgrunn av

at denne type holdninger ligger nærmere opp mot kontakterfaringen man har hatt (Pettigrew & Tropp, 2011). Det er i tidligere studier også sett at effekten av kontakt ikke kan generaliseres ut over holdninger spesifikk til konteksten for kontakt (Finseraas & Kotsadam, 2017).

Selv om det på den ene siden er mulig at vennskap ikke generaliserte seg videre til policyholdninger i de eldre kohortene, kan det også være at det er andre, f. eks. metodologiske begrensninger, slik som lite utvalg, som har ført til at det ikke framkommer en sammenheng. For selv om holdninger til innvandring og holdninger til innvandrere er teoretisk distinktive kategorier, har de empirisk sammenheng (Courtemanche, 2010; Hainmueller & Hopkins, 2014; Houvouras, 2001; Nassar, 2020). Dessuten har 124 av deltakerne i denne studien svart på spørsmål som målte deres holdninger til innvandrere, som gruppe, noe som har gitt mulighet til å se om det er en relasjon mellom holdninger til *innvandrere* og holdninger til *innvandring* hos dem. Det viste seg å være en signifikant positiv korrelasjon mellom holdninger til innvandring ($M = 4.41$, $SD = 1.28$) og holdninger til innvandrere ($M = 4.89$, $SD = 1.28$), $r = .74$, $p < .001$. Det innebærer at de som er mer positive til innvandring også er mer positive til innvandrere. Det er en relativt sterk sammenheng mellom disse som indikerer at disse kategoriene overlapper i stor grad, og at dersom vennskap hadde ført til mer positive holdninger til innvandrere hadde de trolig også ført til mer positive holdninger til innvandring. Dette svekker grunnlaget for å tro at det er et generaliseringsproblem som utgjør mangelen på sammenheng i enkelte kohorter.

Kausalitet. Et kjent problem ved kryss-seksjonelle studier er at man ikke kan fastslå årsakssammenhenger, men kun undersøke om variablene er relatert til hverandre. Derfor kan jeg ikke ut fra resultatene fra min studie konstatere at det å ha vennskap med personer med innvandrerbakgrunn i de formative årene fører til reduksjon i negative innvandringsholdninger som vedvarer inn i voksen alder. Det ligger derimot en antakelse om en slik årsakssammenheng basert på teoretisk grunnlag og tidligere studier på det kausale forholdet mellom variablene (se Paluck et al., 2018). I tillegg var prediktorvariabelen satt til et tidspunkt lenge før kriterievariabelen, selv om dataene er innhentet på samme tidspunkt. Det kan videre være at andre ukjente variabler («confounding variables»), som ikke er kontrollert for i denne studien, kan ha hatt en innvirkning på utfallet i studien (Talari & Goyal, 2020). I denne studien ligger det en grunnleggende antakelse om at gruppen som hadde intergruppevennskap i de formative årene er ellers lik gruppen som ikke hadde det. At de er lik på alle andre områder trenger imidlertid ikke være tilfellet i virkeligheten.

Problemer med å huske tilbake. En fare ved retrospektive studier er at deltakerne gir unøyaktige svar fordi det er vanskelig å huske nøyaktig hva som skjedde (Talari & Goyal, 2020). Hvor stor denne faren er, kommer an på hvor langt tilbake i tid man er nødt til å huske (Öztaş Ayhan & Işiksal, 2005). Det kan antas at de eldste deltakerne kan ha større problemer med å huske tilbake til hvordan klassen deres så ut da de var 15, enn hva de yngste gjør, grunnet tidsspennet mellom *nå* og *da*. Det å ha visse hint (cues) å forholde seg til kan hjelpe (Öztaş Ayhan & Işiksal, 2005). I min studie benytter vi et avgrenset år, 15, som anker, i stedet for å si ungdomsskole eller ungdommen.

I studier hvor det også er stilt spørsmål knyttet til nabolag- og skolemangfold i barne- og ungdomsårene, og hvor eldre respondenter er del av utvalget, har ikke hukommelse blitt trukket frem som problem (Ellison & Powers, 1994; Emerson et al., 2002; Wood & Sonleitner, 1996). I min studie er det blitt lagt til et mulig svaralternativ som er «*Det husker jeg ikke*», som respondentene har hatt mulighet til å velge. I hele utvalget er det kun én respondent (tabell 2) som har valgt dette alternativet. Dette kan tyde på at respondentene ikke har hatt en opplevelse av at det har vært vanskelig å huske tilbake.

Prediktorvariabelene i denne studien er samlet inn i en separat runde før innsamling av utfallsvariabelene. Det er fordelaktig, ved at det er ingen grunn til å tro at deltakerne husket da holdningene deres ble målt, at de hadde sagt noe om relasjoner til personer med innvandrerbakgrunn noen måneder tidligere.

Implikasjoner og videre forskning

Selv om man skal være forsiktig med å dra noen konklusjoner fra kryss-seksjonelle studier fremkommer det i denne studien likevel funn som støtter opp under intervensjonsrelasjoners betydning for utviklingen av innvandringsholdninger for deltakerne mellom 32-41 år innsamlingstidspunktet. Det vil være interessant å utforske hva som faktisk skjer og hvilke prosesser som ligger bak denne sammenhengen. Er intergruppeerfaringer i de formative årene med på å forme holdningene og predikerer hvordan holdningene blir i det voksne liv?

Wölfer og kolleger (2016) fant at intergruppevennskap hadde innflytelse på holdningene i ungdomsårene (13-19), mens at de ikke påvirket holdningene hos unge voksne (20-26). Det kan være nyttig med mer forskning på holdningsendringer i voksen alder, ut over 26 årsalderen. Som Paluck og kollegaer (2018) fremhever i sin meta-analyse så er det mangel på studier som

adresserer intergrupperfaringers effekt på holdninger hos voksne over 25 år. Storparten av det vi vet om fordomsreduksjon kommer fra studier på barn og unge voksne (Paluck et al., 2018). Dermed kunne det være en idé å forske på om holdninger kan bli endret av intergrupperelasjoner i voksen alder, og hvis det da finnes en effekt om den er noe mer enn kortvarig. Typisk for mange eksperimentelle studier er at utfallene blir målt rett etter en intervensjon (Paluck et al., 2018), og man får dermed ikke sett om holdningsendringene vedvarer over lengre tid. Kustov og kolleger (2019) påpeker i sin artikkel at innvandringsholdninger har en tendens til å raskt falle tilbake til et baseline/sine originale stabile holdninger, hvis det er noen kontekstuelle faktorer som har midlertidig påvirket dem til å endre seg. Derfor ser jeg på det som nødvendig å forske videre på stabiliteten til innvandringsholdninger i voksen alder knyttet til påvirkning fra intergrupperelasjoner spesifikt.

Siden det er uklart hvor lenge de formative årene varer, kan det være fordelaktig med en kartlegging for å stadfeste en avgrenset periode der holdningene er mer fleksible, og finne ut av når konkret holdningene begynner å krystallisere seg. For å ta høyde for denne usikkerheten rundt når de formative årene er kan en anbefaling for videre forskning være å ha gjentatte målinger av vennsksrelasjoner etter 15-årsalderen. Da kan man kontrollere for de som kun har kortvarige vennskap, samt se om det er noen sammenheng mellom vedvarende vennskap gjennom ungdomstiden og holdninger som voksen. Man kan også hente informasjon om hvilken betydning det å eventuelt miste de intergruppervennskapene man hadde før holdningene stabiliserte seg.

I denne studien ble det funnet sammenhenger mellom vennsksrelasjoner i de formative årene og innvandringsholdninger i voksen alder i et samlet utvalg, mens da jeg delte det opp i alderskohorter var sammenhengen kun å finne i alderskohort 1980-1989. Dette viser at selv om man ser en overordnet sammenheng finner jeg systematiske forskjeller relatert til hver alderskohort. Dette understreker viktigheten av å være bevisst at kohorteffekter kan påvirke forskningen, og at det også i fremtidige studier kan være lurt å utføre undersøkelsene kohortvis for å se om det er systematiske ulikheter. Potensielt kan man ellers overgeneralisere resultatene til alderskohorter som resultatene ikke er gjeldende for.

For å få tydeligere svar på om holdninger i voksen alder er assosiert med intergruppervennskap i de formative årene hos personer som er eldre enn 41, kan det være en idé å utføre en lignende studie med et større utvalg for å se om størrelsen på utvalget kan ha vært utslagsgivende for de uteblivende sammenhengene i denne studien.

Denne forskningen har fulgt innvandringsutviklingen i Norge, ved å fokusere på vennsksrelasjoner på forskjellige tidspunkt i den historiske tidslinjen for innvandring til landet. Det har kommet frem i oppgaven at det var få av de eldste alderskohortene som hadde venner med innvandrerbakgrunn, men det økte for hver kohort. Det kan være interessant å se hvordan resultatene i en tilsvarende studie hadde blitt 20-30 år frem i tid når alle deltakerne i studien har hatt sin oppvekst under andre omstendigheter, i et mer flerkulturelt og mer globalisert samfunn, der man blir både eksponert for innvandrere, medier, normer og holdninger på en annen måte.

Vi kan ikke se på kontakteffekten i et vakuum. Slik som sett hos Wölfer og kolleger (2016), Edmonds og Killen (2009) og White og kolleger (2021) så interagerer andre faktorer slik som nettverk og sosiale normer inn på samspillet mellom intergruppevennskap og holdninger. For eksempel ytrer Wölfer og kolleger (2016) at mye av forskningen innenfor feltet neglisjerer kompleksiteten i sosiale nettverk, og argumenterer for bruk av «social network analysis (SNA)» som fanger nettverksstrukturen og gir innsikt i både inn- og intergrupperelasjoner.

I denne studien ble det brukt dikotome mål siden det var få som hadde hatt venner med innvandringsbakgrunn i de formative årene, og likeledes få som hadde mer enn én. Dermed fikk jeg ikke undersøkt om det utgjorde noe forskjell å ha flere venner med innvandrerbakgrunn i de formative årene. Det er lite visshet om hvordan forskjellig kvantitet av overflattisk kontakt og nærhet i kontakt henger sammen med holdninger, slik som Marinucci og kollegaer (2021) stadfester i sitt review. Videre trekker artikkelforfatterne frem at det er uklart om et større antall overflattiske relasjoner kan ha like effektiv påvirkning på holdninger som få nære relasjoner.

Det kan også være interessant å skille mellom forskjellige typer innvandrere, noe denne studien ikke gjør. Det kan være holdningene til innvandring er mer nyanserte enn hva som kommer frem av et samlet mål på innvandring. Det er forskjellige grunner til at innvandrere kommer til landet. En innvandrer kan være en flyktning, en arbeidsinnvandrer, noen som har flyttet til Norge for å gjenforenes med familie eller av andre årsaker har innvandret. Det kan være at deltakere har forskjellige holdninger til ulike årsaker for innvandring eller ulike innvandrergrupper.

Konklusjon

Formålet med min masteroppgave var å undersøke sammenhenger mellom vennsapsrelasjoner med personer med innvandrerbakgrunn i de formative årene og innvandringsholdninger som voksen. Sammenhengene ville jeg videre undersøke kohortvis, delt inn i fire grupper bestående av personer født mellom 1950-1959, 1960-1969, 1970-1979 eller 1980-1989. Analysene viste at vennsapsrelasjoner i de formative årene var assosiert med mer positive holdninger til innvandring i utvalget som helhet. Da jeg senere kjørte analyser innad hver alderskohort, viste det seg å bare være en statistisk signifikant sammenheng i den yngste kohorten, 1980-1989. Dette tilsier at denne sammenhengen var hovedårsak til funnet i utvalget som helhet. Selv om det er mye forskning på kontakthypotesen, bidrar denne studien til å sette lys på intergruppevennskaps betydning for utviklingen av holdninger i de formative årene og langtidseffekten av dette.

Til tross for at resultatene fra en retrospektiv kryss-seksjonell studie ikke kan gi sikre svar på hvordan sammenhengen mellom vennskap i de formative årene og innvandringsholdninger i voksen alder er, gir funnene likevel interessant informasjon. Resultatene gir en indikasjon på at intergruppevennskap i de formative årene kan være av betydning for utviklingen av ens innvandringsholdninger. Det er spennende å se at det er antydninger til en effekt som går over et langt tidsspenn. I denne studien predikerte intergruppevennskap i de formative årene holdninger 17-26 år senere. Det er et lengre tidsspenn enn hva som kommer frem i prospektive studier. Dette kan gi grunn til å undersøke mer i dybden om intergruppevennskap man erfarer i de formative årene har betydning for utviklingen av holdninger som vedvarer i voksen alder.

Det er sannsynlig at de formative årene varer lenge etter fylte 15 år, og da kan det som skjer i fortsettelsen av de formative årene frem til holdningene blir krystallisert være vesentlig for hvorvidt man kan spore innvandringsholdningene tilbake til intergruppevennskap man hadde da man var 15. Basert på funnene i denne studien kan det i tillegg tyde på at kvaliteten på relasjonen var viktig for å oppnå en langvarig effekt i denne sammenheng. Grunnen til dette er trolig at det aktiverer de underliggende prosessene som skaper holdningsendringer, samt opprettholdelse av kontakt over tid og predikerer interesse for å søke intergruppekontakt. Dette kan være viktig for at kontakteffekten på holdninger ikke skal opphøre før holdningene har krystallisert seg.

Kohortdifferanser kan ha hatt betydning i min studie, siden det bare ble funnet sammenheng i den yngste alderskohorten. Dette relateres til mindre representasjon av personer med

innvandrerbakgrunn i de formative årene for de tre eldste alderskohortene. Det var derfor større sannsynlighet for at disse deltakerne ikke klarte å bevare effekten av intergrupperelasjoner på holdninger frem til holdningene ble krystallisert. Dette baserer seg på forskning som finner at intergruppevennskap reduseres i slutten av ungdommen og man har en preferanse for personer som tilhører egen gruppe. I tillegg kan normer og holdninger til personene i ens nære nettverk ha hindret personene i å oppsøke kontakt.

Likevel, kan man ikke utelukke at det er utvalgsstørrelse og skjevfordeling på variablene som gir uteblivende signifikante sammenhenger. Dermed er det nødvendig å undersøke om det fremkommer signifikante resultater med et større utvalg, før man kan konkludere om det er karakteristikk ved alderskohortene som har hatt innvirkning på resultatet. Det er tross alt tydelige tendenser til en positiv sammenheng mellom intergruppevennskap og innvandringsholdninger, til tross for at de ikke er signifikante.

Jeg ser med andre ord behov for å utforske betydningen av intergruppevennskap i de formative år på utviklingen av holdninger nærmere.

Referanseliste

- About, F. E., Mendelson, M. J., & Purdy, K. T. (2003). Cross-race peer relations and friendship quality. *International Journal of Behavioral Development*, 27(2), 165-173. <https://doi.org/10.1080/01650250244000164>
- Allport, G. (1954). *The nature of prejudice*. Addison-Wesley.
- Alwin, D., & Krosnick, J. (1991). Aging, Cohorts, and the Stability of Sociopolitical Orientations Over the Life Span. *The American Journal of Sociology*, 97(1), 169–195. <https://doi.org/10.1086/229744>
- Bellmore, A. D., Nishina, A., Witkow, M. R., Graham, S., & Juvonen, J. (2007). The influence of Classroom Ethnic Composition on Same- and other-ethnicity Peer Nominations in Middle School. *Social development*, 16(4), 720-740. <https://doi.org/10.1111/j.1467-9507.2007.00404.x>
- Binder, J., Zagefka, H., Brown, R., Funke, F., Kessler, T., Mummendey, A., Maquil, A., Demoulin, S., & Leyens, J.-P. (2009). Does contact reduce prejudice or does prejudice reduce contact? A longitudinal test of the contact hypothesis among majority and minority groups in three European countries. *Journal of Personality and Social Psychology*, 96(4), 843-856. <https://doi.org/10.1037/a0013470>
- Bornstein, R. F. (1989). Exposure and affect: Overview and meta-analysis of research 1968-1987. *Psychological Bulletin*, 106(2), 165-289. <https://doi.org/10.1037/0033-2909.106.2.265>
- Brown, R., Eller, A., Leeds, S., & Stace, K. (2007). Intergroup Contact and Intergroup Attitudes: A Longitudinal Study. *European Journal of Social Psychology*, 37, 692-703. <https://doi.org/10.1002/ejsp.384>
- Bunar, N. (2007). Hate crimes against immigrants in Sweden and community responses. *American Behavioral Scientist*, 51(2), 166-181. <https://doi.org/10.1177/0002764207306049>
- Campbell, C., & Horowitz, J. (2016). Does college influence sociopolitical attitudes? *Sociology of Education*, 89(1), 40-58. <https://doi.org/10.1177/0038040715617224>
- Cappelen, C., Kuhnle, S., & Midtbø, T. (2016). Velferdssjåvinisme i Norge? - Et listeeksperiment. *Norsk Statsvitenskapelig Tidsskrift*, 31(2), 122–141. <https://doi.org/10.18261/issn.1504-2936-2016-02-02>

- Cashmore, E. (2003). *Encyclopedia of Race and Ethnic Studies*. Routledge.
<https://doi.org/10.4324/9780203380703>
- Cook, S. W. (1984). Cooperative interaction in multiethnic contexts. I N. Miller & M. B. Brewer (Red.), *Groups in contact* (s. 155-185). Academic Press.
- Courtemanche, M. (2010). *The Effects of Self-Interest and Prejudice on Immigration Attitudes*. (Doktoravhandling, Stony Brook University). ProQuest.
<https://www.proquest.com/dissertations-theses/effects-self-interest-prejudice-on-immigration/docview/857638393/se-2?accountid=8579>
- Davies, K., Tropp, Linda, R., Aron, A., Pettigrew, T. F., & Wright, S. C. (2011). Cross-Group Friendships and Intergroup Attitudes: A Meta-Analytic Review. *Personality and Social Psychology Review*, 15(4), 332-351.
<https://doi.org/10.1177/1088868311411103>
- De Tezanos- Pinto, P., Bratt, C., & Brown, R. (2010). What will the others think? In-group norms as a mediator of the effects of intergroup contact. *British Journal of social Psychology*, 49(3), 507-523. <https://doi.org/10.1348/014466609X471020>
- Eagly, A. H., & Chaiken, S. (1993). *The psychology of attitudes*. Harcourt Brace Jovanovich College Publishers.
- Edmonds, C., & Killen, M. (2009). Do adolescents' perceptions of parental racial attitudes relate to their intergroup contact and cross-race relationships? *Group Processes & Intergroup Relations*, 12(1), 5-21. <https://doi.org/10.1177/1368430208098773>
- Eller, A., & Abrams, D. (2004). Come together: Longitudinal comparisons of Pettigrew's reformulated intergroup contact model and the common ingroup identity model in Anglo-French and Mexican-American contexts. *European Journal of Social Psychology*, 34(3), 229-256. <https://doi.org/10.1002/ejsp.194>
- Ellison, C. G., & Powers, D. A. (1994). The contact hypothesis and racial attitudes among Black Americans. *Social Science Quarterly*, 75(2), 385-400.
<http://www.jstor.org/stable/42863341>
- Emerson, M. O., Kimbro, R. T., & Yancey, G. (2002). Contact Theory Extended: The Effects of Prior Racial Contact on Current Social Ties. *Social Science Quarterly*, 83(3), 745-761. <https://doi.org/10.1111/1540-6237.00112>
- Field, A. (2013). *Discovering statistics using IBM SPSS statistics* (4. Utg.). SAGE.

- Finseraas, H., & Kotsadam, A. (2017). Does personal contact with ethnic minorities affect anti-immigrant sentiments? Evidence from a field experiment. *European journal of political research*, 56(3), 703-722. <https://doi.org/10.1111/1475-6765.12199>
- Green, D. P., & Wong, J. S. (2009). Tolerance and the contact hypothesis: A field experiment. I E. Borgida, C. M. Federico & J. L. Sullivan (Red.), *The political psychology of democratic citizenship* (s. 228-246). Oxford University Press
<https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780195335453.003.0010>
- Hainmueller, J., & Hopkins, D. J. (2014). Public Attitudes Toward Immigration. *Annual Review of Political Science*, 17(1), 225-249. <https://doi.org/10.1146/annurev-polisci-102512-194818>
- Hallinan, M. T., & Smith, S. S. (1985). The effects of classroom racial composition on students' interracial friendliness. *Social psychology quarterly*, 48(1), 3-16.
<https://doi.org/10.2307/3033777>
- Hayes, B. C., & Dowds, L. (2006). Social Contact, Cultural Marginality or Economic Self-Interest? Attitudes Towards Immigrants in Northern Ireland. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 32(3), 455-476. <https://doi.org/10.1080/13691830600554890>
- Hellevik, O., & Hellevik, T (2017). Utviklingen i synet på innvandrere og innvandring i Norge. *Tidsskrift for samfunnsforskning*, 58(3), 250-283.
<https://doi.org/10.18261/issn.1504-291X-2017-03-01>
- Hello, E., Scheepers, P., & Slegers, P. (2006). Why the more educated are less inclined to keep ethnic distance: An empirical test of four explanations. *Ethnic and Racial Studies*, 29(5), 959-985. <https://doi.org/10.1080/01419870600814015>
- Henry, P. J., & David, O. S. (2009). The Crystallization of Contemporary Racial Prejudice across the Lifespan. *Political psychology*, 30(4), 569-590.
<https://doi.org/10.1111/j.1467-9221.2009.00715.x>
- Hernes, G., & Knudsen, K. (1992). Norwegians' Attitudes Toward New Immigrants. *Acta Sociologica*, 35(2), 123-139. <https://doi.org/10.1177/000169939203500204>
- Hjerm, M., Eger, M. A., & Danell, R. (2018). Peer Attitudes and the Development of Prejudice in Adolescence. *Socius: sociological research for a dynamic world*, 4, 1-11.
<https://doi.org/10.1177/2378023118763187>
- Hodson, G., & Hewstone, M. (2012). *Advances in Intergroup Contact*. Taylor & Francis Group. <https://doi.org/10.4324/9780203095461>

- Horn, S. S. (2003). Adolescents' reasoning about exclusion from social groups. *Developmental Psychology*, 39(1), 71-84. <https://doi.org/10.1037/0012-1649.39.1.71>
- Houvouras, S. K. (2001). The Effects of Demographic Variables, Ethnic Prejudice, and Attitudes toward Immigration on Opposition to Bilingual Education. *Hispanic Journal of Behavioral Sciences*, 23(2), 136-152. <https://doi.org/10.1177/0739986301232002>
- Ivarsflaten, E. (2005). Threatened by diversity: Why restrictive asylum and immigration policies appeal to western Europeans. *Journal of Elections, Public Opinion & Parties*, 15(1), 21-45. <https://doi.org/10.1080/13689880500064577>
- Jackman, M. R., & Crane, M. (1986). "Some of my best friends are Black...": Interracial friendship and Whites' racial attitudes. *Public Opinion Quarterly*, 50(4), 459-486. <https://doi.org/10.1086/268998>
- Jackson, L. M. (2020). *The psychology of prejudice: From attitudes to social action* (2. Utg.). American Psychological Association.
- Kauff, M., Beneda, M., Paolini, S., Bilewicz, M., Kotzur, P., O'Donnell, A. W., Stevenson, C., Wagner, U., & Christ, O. (2021). How do we get people into contact? Predictors of intergroup contact and drivers of contact seeking. *Journal of Social Issues*, 77(1), 38–63. <https://doi.org/10.1111/josi.12398>
- Koehler, D. (2016). Right-wing extremism and terrorism in Europe: Current developments and issues for the future. *PRISM: a Journal of the Center for Complex Operations*, 6(2), 84-105. <https://www.proquest.com/scholarly-journals/right-wing-extremism-terrorism-europe-current/docview/1833260123/se-2?accountid=8579>
- Krosnick, J. A., & Alwin, D. F. (1989). Aging and susceptibility to attitude change. *Journal of Personality and Social Psychology*, 57(3), 416-425. <https://doi.org/10.1037//0022-3514.57.3.416>
- Kustov, A., Laaker, D., & Reller, C. (2019). The stability of immigration attitudes: Evidence and implications. *The Journal of politics*, 83(4), 1478-1494. <https://doi.org/10.1086/715061>
- Lancee, B., & Sarrasin, O. (2015). Educated preferences or selection effects? A longitudinal analysis of the impact of educational attainment on attitudes towards immigrants. *European Sociological Review*, 31(4), 490-501. <https://doi.org/10.1093/esr/jcv008>
- Laar, C. V., Levin, S., Sinclair, S., & Sidanius, J. (2005). The effect of university roommate contact on ethnic attitudes and behavior. *Journal of Experimental Social Psychology*, 41(4), 329-345. <https://doi.org/10.1016/j.jesp.2004.08.002>

- Marinucci, M., Maunder, R., Sanchez, K., Thai, M., McKeown, S., Turner, R. N., & Stevenson, C. (2021). Intimate intergroup contact across the lifespan. *Journal of Social Issues*, 77(1), 64–85. <https://doi.org/10.1111/josi.12399>
- Marozzi, M. (2016). Construction, robustness assessment and application of an index of perceived level of socio-economic threat from immigrants: A study of 47 European countries and regions. *Social Indicators Research*, 128 (1), 413-437. <https://doi.org/10.1007/s11205-015-1037-z>
- Miklikowska, M. (2017). Development of anti-immigrant attitudes in adolescence: The role of parents, peers, intergroup friendships, and empathy. *The British journal of psychology*, 108(3), 626-648. <https://doi.org/10.1111/bjop.12236>
- Miller, N. (2002). Personalization and the promise of contact theory. *Journal of Social issues*, 58(2), 387-410. <https://doi.org/10.1111/1540-4560.00267>
- Mitchell, J. (2019). Prejudice in the classroom: a longitudinal analysis of anti-immigrant attitudes. *Ethnic and Racial Studies*, 42(9), 1514-1533. <https://doi.org/10.1080/01419870.2018.1493209>
- Nassar, R. (2020). Threat, Prejudice, and White Americans' Attitudes toward Immigration and Syrian Refugee Resettlement. *Journal of Race, Ethnicity and Politics*, 5(1), 196-220. <http://doi.org/10.1017/rep.2019.37>
- Nesser, P. (2017). Terror i Europa: IS-effekten. *Hvor hender det*, 17. https://www.nupi.no/nupi_school/HHD-Artikler/2017/Terror-i-Europa-IS-effekten
- Ohlander, J., Batalova, J., & Treas, J. (2005). Explaining educational influences on attitudes toward homosexual relations. *Social Science Research*, 34(4), 781-799. <https://doi.org/10.1016/j.ssresearch.2004.12.004>
- Paolini, S., White, F. A., Tropp, L. R., Turner, R. N., Page-Gould, E., Barlow, F. K., & Gómez, Ángel. (2021). Intergroup contact research in the 21st century: Lessons learned and forward progress if we remain open. *Journal of Social Issues*, 77(1), 11–37. <https://doi.org/10.1111/josi.12427>
- Paluck, E. L., & Green, D. P. (2009). Prejudice Reduction: What Works? A Review and Assessment of Research and Practice. *Annual Review of Psychology*, 60(1), 339-367. <https://doi.org/10.1146/annurev.psych.60.110707.163607>
- Paluck, E. L., Green, S. A., & Green, D. P. (2018). The contact hypothesis re-evaluated. *Behavioural Public Policy*, 3(2), 1-30. <https://doi.org/10.1017/bpp.2018.25>

- Pettigrew, T. F. (1997). Generalized Intergroup Contact Effects on Prejudice. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 23(2), 173-185.
<https://doi.org/10.1177/0146167297232006>
- Pettigrew, T. F. (1998). Intergroup contact theory. *Annual Review of Psychology*, 49, 65-85.
<http://doi.org/10.1146/annurev.psych.49.1.65>
- Pettigrew, T. F. (2009). Secondary transfer effect of contact: Do intergroup contact effects spread to noncontacted outgroups? *Social Psychology*, 40(2), 55.
<https://doi.org/10.1027/1864-9335.40.2.55>
- Pettigrew, T. F. (2021). Advancing intergroup contact theory: Comments on the issue's articles. *Journal of Social Issues*, 77(1), 258–273. <https://doi.org/10.1111/josi.12423>
- Pettigrew, T. F., & Tropp, L. R. (2006). A meta-analytic test of intergroup contact theory. *Journal of Personality and Social Psychology*, 90(5), 751-783.
<https://doi.org/10.1037/0022-3514.90.5.751>
- Pettigrew, T. F., & Tropp, L. R. (2011). *When Groups Meet : The Dynamics of Intergroup Contact*. Psychology Press.
- Raabe, T., & Beelmann, A. (2011). Development of Ethnic, Racial, and National Prejudice in Childhood and Adolescence: A Multinational Meta-Analysis of Age Differences. *Child Development*, 82(6), 1715-1737. <https://doi.org/10.1111/j.1467-8624.2011.01668.x>
- Rhodes, G., Halberstadt, J., & Brajkovich, G. (2001). Generalization of mere exposure effects to averaged composite faces. *Social Cognition*, 19(1), 57-70.
<http://doi.org/10.1521/soco.19.1.57.18961>
- Schäfer, S. J., Simsek, M., Jaspers, E., Kros, M., Hewstone, M., Schmid, K., Fell, B. F., Dorrough, A. R., Glöckner, A., & Christ, O. (2021). Dynamic contact effects: Individuals' positive and negative contact history influences intergroup contact effects in a behavioral game. *Journal of Personality and Social Psychology*.
<https://doi.org/10.1037/pspi0000374>
- Semyonov, M., Raijman, R., & Gorodzeisky, A. (2006). The Rise of Anti-Foreigner Sentiment in European Societies, 1988-2000. *American Sociological Review*, 71(3), 426–449. <https://doi.org/10.1177/000312240607100304>
- Slavin, R. E., & Cooper, R. (1999). Improving intergroup relations: Lessons learned from cooperative learning programs. *Journal of social issues*, 55(4), 647-663.
<https://doi.org/10.1111/0022-4537.00140>

Statistisk sentralbyrå (2020a, 9. mars). Innvandrere og norskfødte med innvandrerforeldre.

<https://www.ssb.no/befolkning/innvandrere/statistikk/innvandrere-og-norskfodte-med-innvandrerforeldre>

Statistisk sentralbyrå (2020b, 3. juni). Nasjonale befolkningsframskrivninger.

<https://www.ssb.no/befolkning/statistikker/folkfram/attachment/422588?ts=1725afcfdc8>

Statistisk sentralbyrå (2020c, 14. desember). Holdninger til innvandrere og innvandring.

<https://www.ssb.no/befolkning/innvandrere/statistikk/holdninger-til-innvandrere-og-innvandring>

Stearns, E., Buchmann, C., & Bonneau, K. (2009). Interracial friendships in the transition to college: Do birds of a feather flock together once they leave the nest? *Sociology of education*, 82(2), 173-195. <https://doi.org/10.1177/003804070908200204>

Stephan, W. G. (2001). *Improving intergroup relations*. Sage Publications.

Stockemer, D., Niemann, A., Unger, D., & Speyer, J. (2020). The “Refugee Crisis,” Immigration Attitudes, and Euroscepticism. *International Migration Review*, 54(3), 883-912. <https://doi.org/10.1177/0197918319879926>

Talari, K., & Goyal, M. (2020). Retrospective studies-utility and caveats. *The Journal of the Royal College of Physicians of Edinburgh*, 50(4), 398-402.

<https://doi.org/10.4997/JRCPE.2020.409>

Tausch, N., Hewstone, M., Kenworthy, J. B., Psaltis, C., Schmid, K., Popan, J. R., Cairns, E., & Hughes, J. (2010). Secondary transfer effects of intergroup contact: Alternative accounts and underlying processes. *Journal of Personality and Social Psychology*, 99(2), 282-302. <https://doi.org/10.1037/a0018553>

Thorleifsson, C. (2016). Migrasjonskrisen: Høyreradikale responser. *Internasjonal politikk*, 74(2), 1–9. <https://doi.org/10.17585/ip.v74.457>

Titzmann, P. F., Brenick, A., & Silbereisen, R. K. (2015). Friendships Fighting Prejudice: A Longitudinal Perspective on Adolescents' Cross-Group Friendships with Immigrants. *Journal of Youth and Adolescence*, 44(6), 1318-1331. <http://doi.org/10.1007/s10964-015-0256-6>

Tropp, L. R., O'Brien, T. C., & Migacheva, K. (2014). How Peer Norms of Inclusion and Exclusion Predict Children's Interest in Cross-Ethnic Friendships. *Journal of Social Issues*, 70(1), 151–166. <https://doi.org/10.1111/josi.12052>

- Turner, R. N., & Cameron, L. (2016). Confidence in Contact: A New Perspective on Promoting Cross-Group Friendship Among Children and Adolescents. *Social Issues and Policy Review*, 10(1), 212–246. <https://doi.org/10.1111/sipr.12023>
- Turner, R. N., Hewstone, M., & Voci, A. (2007). Reducing explicit and implicit outgroup prejudice via direct and extended contact: The mediating role of self-disclosure and intergroup anxiety. *Journal of Personality and Social Psychology*, 93(3), 369-288. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.93.3.369>
- Turner, R. N., Hewstone, M., Voci, A., & Vonofakou, C. (2008). A Test of the Extended Intergroup Contact Hypothesis. *Journal of Personality and Social Psychology*, 95(4), 843–860. <https://doi.org/10.1037/a0011434>
- Voci, A., & Hewstone, M. (2003). Intergroup contact and prejudice toward immigrants in Italy: The mediational role of anxiety and the moderational role of group salience. *Group processes & intergroup relations*, 6(1), 37-54. <https://doi.org/10.1177/1368430203006001011>
- White, F. A., Borinca, I., Vezzali, L., Reynolds, K. J., Blomster Lyshol, J. K., Verrelli, S., & Falomir-Pichastor, J. M. (2021). Beyond direct contact: The theoretical and societal relevance of indirect contact for improving intergroup relations. *Journal of Social Issues*, 77(1), 132–153. <https://doi.org/10.1111/josi.12400>
- Williams, R. M. (1947). *The reduction of intergroup tensions: a survey of research on problems of ethnic, racial, and religious group relations*. Social Science Research Council
- Wilson, T. C. (1996). Prejudice reduction or self-selection? A test of the contact hypothesis. *Sociological Spectrum*, 16(1), 43-60. <https://doi.org/10.1080/02732173.1996.9982119>
- Wood, P. B., & Sonleitner, N. (1996). The effect of childhood interracial contact on adult antiblack prejudice. *International Journal of Intercultural Relations*, 20(1), 1-17. [https://doi.org/10.1016/0147-1767\(96\)00038-7](https://doi.org/10.1016/0147-1767(96)00038-7)
- Wölfer, R., Christ, O., Schmid, K., Tausch, N., Buchallik, F. M., Vertovec, S., & Hewstone, M. (2019). Indirect Contact Predicts Direct Contact: Longitudinal Evidence and the Mediating Role of Intergroup Anxiety. *Journal of Personality and Social Psychology*, 116(2), 277–295. <https://doi.org/10.1037/pspi0000146>

- Wölfer, R., & Hewstone, M. (2018). What Buffers Ethnic Homophily? Explaining the Development of Outgroup Contact in Adolescence. *Developmental Psychology*, 54(8), 1507–1518. <https://doi.org/10.1037/dev0000547>
- Wölfer, R., Schmid, K., Hewstone, M., & van Zalk, M. (2016). Developmental Dynamics of Intergroup Contact and Intergroup Attitudes: Long-Term Effects in Adolescence and Early Adulthood. *Child Development*, 87(5), 1466–1478. <https://doi.org/10.1111/cdev.12598>
- Yang, Y., & Land, K. C. (2013). *Age-period-cohort analysis: New models, methods, and empirical applications*. CRC press.
- Zick, A., Küpper, B., & Hövermann, A. (2011). *Intolerance, prejudice and discrimination-A European report*. Friedrich-Ebert-Stiftung Forum Berlin. <https://bibliographie.uni-tuebingen.de/xmlui/bitstream/handle/10900/64177/07908-20110311.pdf?sequence=1>
- Öztaş Ayhan, H., & Işiksal, S. (2005). Memory recall errors in retrospective surveys: A reverse record check study. *Quality and Quantity*, 38(5), 475-493. <https://doi.org/10.1007/s11135-005-2643-7>

Appendiks A - Utvalgets demografiske karakter, født i 1939 eller tidligere (N = 31)

Karakteristikker	<i>n</i>	%
Kjønn		
Mann	19	61.3
Kvinne	12	38.7
Inntekt		
< 150 000	0	0.0
150 001 – 300 000	6	19.4
300 001 – 400 000	9	29.0
400 001 – 500 000	6	19.4
500 001 – 600 000	4	12.9
600 001 – 700 000	4	12.9
700 001 – 1 000 000	1	3.2
> 1 000 000	1	3.2
Ikke svart		
Utdanning		
Ingen utdanning/grunnskole	5	16.1
Videregående skole	8	25.8
Høgskole/Universitet	18	58.1
Ikke svart		

Notat. Prosenttotalen er ikke 100 for alle karakteristikk på grunn av avrunding

Appendiks B - Utvalgets demografiske karakter, født i 1940 – 1949 (N = 255)

Karakteristikker	<i>n</i>	%
Kjønn		
Mann	143	56.1
Kvinne	112	43.9
Inntekt		
< 150 000	1	0.4
151 001 – 300 000	47	18.4
301 001 – 400 000	76	29.8
401 001 – 500 000	52	20.4
501 001 – 600 000	32	12.5
601 001 – 700 000	21	8.2
601 001 – 1 000 000	7	2.7
> 1 000 000	8	3.1
Ikke svart	11	4.3
Utdanning		
Ingen utdanning/grunnskole	31	12.2
Videregående skole	69	27.4
Høgskole/Universitet	152	59.6
Ikke svart	3	1.2

Notat. Prosenttotalen er ikke 100 for alle karakteristikkene på grunn av avrunding

Appendiks C - Utvalgets demografiske karakter, født i 1950 – 1959 (N =361)

Karakteristikk	<i>n</i>	%
Kjønn		
Mann	184	51.0
Kvinne	177	49.0
Inntekt		
< 150 000	5	1.4
152 001 – 300 000	52	14.4
302 001 – 400 000	80	22.2
402 001 – 500 000	70	19.4
502 001 – 600 000	37	10.2
602 001 – 700 000	36	10.0
602 001 – 1 000 000	47	13.0
> 1 000 000	26	7.2
Ikke svart	8	2.2
Utdanning		
Ingen utdanning/grunnskole	15	4.2
Videregående skole	117	32.4
Høgskole/Universitet	222	61.5
Ikke svart	7	1.9

Notat. Prosenttotalen er ikke 100 for alle karakteristikk på grunn av avrunding

Appendiks D - Utvalgets demografiske karakter, født i 1960 – 1969 (N =268)

Karakteristikk	<i>n</i>	%
Kjønn		
Mann	142	53.0
Kvinne	126	47.0
Inntekt		
< 150 000	5	1.9
153 001 – 300 000	10	3.7
303 001 – 400 000	24	9.0
403 001 – 500 000	31	11.6
503 001 – 600 000	50	18.7
603 001 – 700 000	54	20.1
603 001 – 1 000 000	50	18.7
> 1 000 000	39	14.6
Ikke svart	5	1.9
Utdanning		
Ingen utdanning/grunnskole	6	2.2
Videregående skole	104	38.8
Høgskole/Universitet	155	57.8
Ikke svart	3	1.1

Notat. Prosenttotalen er ikke 100 for alle karakteristikk på grunn av avrunding

Appendiks E - Utvalgets demografiske karakter, født i 1970 – 1979 (N =166)

Karakteristikker	<i>n</i>	%
Kjønn		
Mann	85	51.2
Kvinne	81	48.8
Inntekt		
< 150 000		
154 001 – 300 000	10	6.0
304 001 – 400 000	12	7.2
404 001 – 500 000	23	13.9
504 001 – 600 000	31	18.7
604 001 – 700 000	37	22.3
604 001 – 1 000 000	33	19.9
> 1 000 000	17	10.2
Ikke svart	3	1.8
Utdanning		
Ingen utdanning/grunnskole	2	1.2
Videregående skole	46	27.7
Høgskole/Universitet	117	70.5
Ikke svart	1	0.6

Notat. Prosenttotalen er ikke 100 for alle karakteristikk på grunn av avrunding

Appendiks F - Utvalgets demografiske karakter, født i 1980 – 1989 (N = 114)

Karakteristikk	<i>n</i>	%
Kjønn		
Mann	54	47.4
Kvinne	60	52.6
Inntekt		
< 150 000	6	5.3
155 001 – 300 000	8	7.0
305 001 – 400 000	7	6.1
405 001 – 500 000	11	9.6
505 001 – 600 000	30	26.3
605 001 – 700 000	25	21.9
605 001 – 1 000 000	20	17.5
> 1 000 000	6	5.3
Ikke svart	1	0.9
Utdanning		
Ingen utdanning/grunnskole		
Videregående skole	23	20.2
Høgskole/Universitet	91	79.8
Ikke svart		

Notat. Prosenttotalen er ikke 100 for alle karakteristikk på grunn av avrunding

Appendiks G - Utvalgets demografiske karakter, født i 1990 eller senere (N = 69)

Karakteristikk	<i>n</i>	%
Kjønn		
Mann	29	42.0
Kvinne	40	58.0
Inntekt		
< 150 000	29	42.0
156 001 – 300 000	10	12.5
306 001 – 400 000	2	2.9
406 001 – 500 000	6	8.7
506 001 – 600 000	16	23.2
606 001 – 700 000	4	5.8
606 001 – 1 000 000	1	1.4
> 1 000 000	0	0.0
Ikke svart	1	1.4
Utdanning		
Ingen utdanning/grunnskole	3	4.3
Videregående skole	27	39.1
Høgskole/Universitet	36	52.2
Ikke svart	3	4.3

Notat. Prosenttotalen er ikke 100 for alle karakteristikk på grunn av avrunding

Appendiks H - Fordelingen på vennskap- og kontaktvariablene i alle alderskohortene oppgitt i antall og prosentandel

Vennskap og kontakt	1939 eller tidligere		1940-1949		1950-1959		1960-1969	
	<i>n</i>	%	<i>n</i>	%	<i>n</i>	%	<i>n</i>	%
Andel elever med innvandrerbakgrunn i klassen, 15 år								
Ingen	26	83.9	236	92.5	311	86.1	204	76.1
Én eller få	2	6.5	16	6.3	48	13.3	62	23.1
Under halvparten			1	0.4	1	0.3	1	0.4
Halvparten								
Over halvparten								
Nesten alle								
Alle								
Gikk ikke på skole	3	9.7	1	0.4				
Bodde ikke i Norge							1	0.4
Det husker jeg ikke					1	0.3		
Ikke svart			1	0.4				
Antall venner med innvandrerbakgrunn, 15 år								
0	29	93.5	241	94.5	335	92.8	233	86.9
1	2	6.5	11	4.3	24	6.6	27	10.1
2			1	0.4	2	0.6	7	2.6
3								
4			1	0.4				
5 eller flere								
Ikke svart			1	0.4				
Ikke spurt							1	0.4
Antall venner med innvandrerbakgrunn, nåværende								
0	22	71.0	174	68.2	226	62.6	160	59.7
1	3	9.7	30	11.8	49	13.6	34	12.7
2	4	12.9	26	10.2	35	9.7	34	12.7
3	2	6.5	3	1.2	17	4.7	13	4.9
4			8	3.1	9	2.5	2	0.7
5 eller flere			7	2.7	19	5.3	23	8.6
Ikke svart			7	2.7	6	1.7	2	0.7

Notat. Prosenttotalen er ikke 100 for alle karakteristikker på grunn av avrunding.

Appendiks H - Fordelingen på vennskap- og kontaktvariablene i alle alderskohortene oppgitt i antall og prosentandel (Forts.)

Venner og kontakt

Vennskap og kontakt	1970-1979		1980-1989		1990 eller senere	
	<i>n</i>	%	<i>n</i>	%	<i>n</i>	%
Andel elever med innvandrerbakgrunn i klassen, 15 år						
Ingen	106	63.9	31	27.2	11	15.9
Én eller få	57	34.3	70	61.4	45	65.2
Under halvparten	2	1.2	7	6.1	8	11.6
Halvparten			3	2.6	3	4.3
Over halvparten					1	1.4
Nesten alle			1	0.9	1	1.4
Alle						
Gikk ikke på skole						
Bodde ikke i Norge	1	0.6	2	1.8		
Det husker jeg ikke						
Ikke svart						
Antall venner med innvandrerbakgrunn, 15 år						
0	140	84.3	70	61.4	38	55.1
1	15	9.0	25	21.9	16	23.2
2	6	3.6	12	10.5	10	14.5
3	1	0.6	1	0.9	3	4.3
4			4	3.5		
5 eller flere	3	1.8			2	2.9
Ikke svart						
Ikke spurt	1	0.6	2	1.8		
Antall venner med innvandrerbakgrunn, nåværende						
0	79	47.6	56	49.1	31	44.9
1	38	22.9	25	21.9	18	26.1
2	21	12.7	15	13.2	12	17.4
3	8	4.8	7	6.1	4	5.8
4	1	0.6	2	1.8		
5 eller flere	16	9.6	9	7.9	4	5.8
Ikke svart	3	1.8				

Notat. Prosenttotalen er ikke 100 for alle karakteristikker på grunn av avrunding.

Appendiks I - Deskriptiv statistikk for hver alderskohort

Variabler	<i>M</i>	<i>SD</i>	1	2	3	4	5	6	7
1950 – 1959 (<i>n</i> = 341)									
1. Kjønn	1.49	.50	-						
2. Utdanning	2.58	.57	.04	-					
3. Inntekt	4.45	1.91	-.33**	.35**	-				
4. Kontakt, 15 år	.15	.34	-.14*	.03	.08	-			
5. Vennskap, 15 år	.07	.26	-.04	.02	.01	.54**	-		
6. Vennskap, Nåværende	.37	.48	.07	-.01	.00	.17**	.21**	-	
7. Innvandringsholdninger	.00	1.00	.25**	.18**	.00	.08	.12	.27**	-
1960 – 1969 (<i>n</i> = 257)									
1. Kjønn	1.46	.50	-						
2. Utdanning	2.56	.54	.19**	-					
3. Inntekt	5.55	1.77	-.18**	.38**	-				
4. Kontakt, 15 år	.23	.42	.04	.02	-.10	-			
5. Vennskap, 15 år	.13	.35	.09	.07	-.01	.39**	-		
6. Vennskap, Nåværende	.40	.49	-.05	.08	-.05	.22**	.25**	-	
7. Innvandringsholdninger	.00	1.00	.17**	.29**	.01	.08	.07	.11	-
1970 – 1979 (<i>n</i> = 158)									
1. Kjønn	1.49	.50	-						
2. Utdanning	2.70	.49	.20**	-					
3. Inntekt	5.45	1.67	-.20**	.34**	-				
4. Kontakt, 15 år	.35	.48	-.03	-.06	-.11	-			
5. Vennskap, 15 år	.15	.36	-.14	-.09	-.11	.43**	-		
6. Vennskap, Nåværende	.51	.50	-.01	.14	-.13	.22**	.17*	-	
7. Innvandringsholdning	.00	1.00	.15	.27*	.16*	.08	.10	.00	-
1980 – 1989 (<i>n</i> = 111)									
1. Kjønn	1.52	.50	-						
2. Utdanning	2.79	.41	.13	-					
3. Inntekt	5.05	1.80	-.12	.34**	-				
4. Kontakt, 15 år	.72	.45	-.11	.03	.00	-			
5. Vennskap, 15 år	.37	.48	.13	-.12	-.07	.39**	-		
6. Vennskap, Nåværende	.52	.50	-.01	.05	-.17	.21*	.28**	-	
7. Innvandringsholdninger	.00	1.00	.16	.11	.09	.17	.39**	.31**	-

Notat. Kjønn: Mann = 1 og Kvinne = 2, *Fødselsår:* 3 = 1950-1959, 4 = 1960-1969, 5 = 1970-1979, 6 = 1980-1989, *Kontakt:* 0 = ingen kontakt, 1 = kontakt, *Vennskap:* 0 = ingen vennskap, 1 = vennskap, *Holdning til innvandring:* standardisert innad hver alderskohort (z-skårer), fra negative til positive holdninger, * $p < .05$. ** $p < .01$. *** $p < .001$.